

Tuna Vilayeti Gazetesi ve İçeriğine Dair Bazı Bilgiler (Mart 1865-Mart 1868)

Some Notes on the Provincial (Vilayet) Newspaper of
Tuna/Danube and Its Contents
(From March 1865 to March 1868)

Bekir KOÇ*

Öz

Resmi yayıncılık çerçevesinde Osmanlı taşra basınının öncüsü kabul edilebilecek olan Tuna gazetesi, yeniden yapılanmaya taşrayı da dâhil etme ve Batı'yı model alan kalkınma çabalarında matbaayı etkin olarak kullanma sürecinin bir ürünü olarak yayın hayatına girmiştir. Midhat Paşa'nın Tuna Vilayeti valiliği yaptığı dönemde (Ekim 1864-Mart 1868) Türkçe ve Bulgarca olarak 1865 Mart'ında çıkmaya başlayan Tuna/Dunav, ilk yıl her hafta Çarşamba günleri, ikinci yıldan itibaren ise haftada iki defa -Pazar günleri de- okurlarıyla buluşmuş ve 1500'ün üzerinde bir tiraja ulaşmıştır.

Yeni vilayet uygulamaları, Midhat Paşa'nın faaliyetleri, vilayet dışında kalan İmparatorlukta diğer yerleşim birimlerine ait haberler, akla gelebilecek her konudaki eğitici bilgiler, dış politika ile resmi duyuru ve özel sektörün ticari ilanlarına sayfalarında yer veren gazete; Bulgar ulusalcılığı ve Rusya'nın bölgedeki siyasi faaliyetlerini engellemek konusunda da enerji sarf etmiştir. Liberalizm, demokrasi, bilim, eğitim ve sanayileşme gibi Avrupa'daki gelişmelere özel bir ilgi göstermiş olan Tuna, benimsediği sade üslupla Türkçenin gelişmesine katkıda bulunduğu gibi, Osmanlı taşra basın-yayın ve kültür hayatının önemli unsurları haline gelecek olan vilayet gazetelerinin yaygınlaşmasına öncülük de yapmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Midhat Paşa, Vilayet Gazetesi, Tuna, Osmanlı, Bulgaristan*

Abstract

Tuna Newspaper which can be regarded as forerunner of the Ottoman Provincial Press in the framework of Official publication, started its publication as

* Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü.
(bekirkoc@ankara.edu.tr)

a result of process of modernization that aimed to include provinces in the reformation and also efficiently using of press in development efforts modeled the West. Tuna/Dunav newspaper appeared on March, 1865 as bilingual Turkish and Bulgarian and in the first year as weekly on Wednesday and later on twice in a week -Wednesday and Sunday- and with a press run of 1,500 copies.

Some of the topics of the newspaper were as follows: provincial reforms, activities of Midhat Pasha, news on other provinces of the empire, educational information on a wide variety of subjects, foreign politics, proclamations and commercial announcements as well as Bulgarian nationalism and prevention of political activism of Russia in the region. Tuna newspaper contributed to the development of Turkish language by adopting plain language and also paid special attention to developments of liberalism, democracy, science, education and industrialization in the Europe, as well as paved the way for spread of provincial newspapers which were important elements of press-publication and cultural life in the Ottoman provinces.

Key Words: Midhat Pasha, Provincial Newspaper, Danube, Ottoman, Bulgaria

Bu makale, Midhat Paşa'nın Tuna Vilayeti valisi olduğu dönemde (Ekim 1864-Mart 1868) okurlarıyla buluşan *Tuna/Dunav* gazetesi ve matbaasına dair bazı bilgiler vermek amacıyla kaleme alınmıştır. Ancak, öncesinde dönem matbuatı ve *yeni vilâyet nizâmı*'na dair kısa bir arka plan verilmesi faydalı olabilir. Devlet yayıncılığı çerçevesinde 1831 yılında okurlarıyla buluşan *Takvim-i Vekâyi*'nin¹ *imar-ı mülk* konusunda merkezin aldığı

¹ Matbaa, Avrupa'da kapitalist ekonomiye geçiş döneminde yönetime ortaklığını ilan eden burjuvanın yayın aracı olarak ortaya çıkmış, Osmanlı'nın matbaayı yaygın olarak kullanmaya başladığı dönemde dört yüz yıllık pratikle konumunu daha da pekiştirmiş, bilgiyi sağlıklı koruma ve yaygınlaştırma, konuşulanla yazılanı birbirine yaklaştırma, açık topluma geçiş, bireyin ön plana çıkarılması, laikliğin gelişmesi, haber ve yazar kadroları ile kamuoyu oluşturma gibi hususlara ciddi katkılar sunmuştu. Osmanlı yönetiminin bu dinamizmlerle zenginleşmiş Avrupa basınıyla gerçek anlamda ilk karşılaşması Fransız İhtilali'yle olmuş; Bâb-ı Âli devrimi, Avrupalıları birbirine düşüren bir gelişme olarak gördüğü için, İngiliz ve Avusturyalıların uyarılarına karşın, Fransız elçiliğinin devrim haberlerinden oluşan bültenleri yayımlamasına ses çıkarmamıştı. Ancak Fransızların Türkçe ve Rumca hazırladıkları bildirilerle Rumları ayaklandırmaya çalıştığını fark edince yasaklama gereği görmüş, benzer bir yaklaşımı 1798-99'da Fransa'nın Mısır'ı işgali sürecinde sergilemişti. 1821 Yunan bağımsızlık savaşı sırasında Avrupa tüccar gemilerini soyan Yunanlılara Rusların destek olmasını yeren İzmir'de yayımlanan *Orient* adlı Fransızca gazetenin yayınlarına da yine aynı anlayış çerçevesinde göz yummuştu. Süreli yayın açısından *Orient* dışında Mısır valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Türkçe-Arapça yayın yapan *Vekâyi-i Mısriyye* ve Girit'te Türkçe ve Rumca olarak yayınladığı *Vekâyi-i Giridiye*'nin devlet yayıncılığının başlamasına önemli etkileri olduğu kabul edilebilir. Valinin vilayetteki faaliyetlerini memur ve halka anlatabilmek, merkeze daha gevşek bağlarla bağlı bir Mısır tahayyülünün eseri olan *Vekâyi-i Mısriyye*'nin olası sakıncalarını fark eden merkez, gerek bu politik refleks gerek devletteki yeniden yapılanma çabalarını

kararların gerekçeli bir biçimde Osmanlı tebaasına anlatılması politikasına odaklandığı görülür. 1847 yılından itibaren yayımlanmaya başlayan devlet salnâmelerini² de yeniden yapılanmaya konu olacak mevcut olanakların bilinmesi, devlet aygıtının nitelik ve işlevinin tespit edilerek halkın bilgilendirilmesi konusunda matbaayı etkin olarak kullanma çabalarının bir tezahürü olarak görmek mümkündür. Bu sürecin önemli aşamalarından biri de, 1861 tarihli *Lübnan Nizamnâmesi* ile başlayan, 1864 *Tuna Vilayeti Nizamnâmesi* ile devam eden ve 1871 yılında genel bir uygulama alanı kazanan *İdâre-i Umûmiye-i Vilâyet Nizamnâmesi*'nin hükümleridir. Dönemin sosyo-politik sorunlarına çözüm bulmak ve yeniden yapılanma çabalarına taşrayı da dâhil etmek için çıkarılan söz konusu nizamnâmelerin önemli maddelerinden biri de, her vilayette bir matbaa açılmasına ilişkin hükümdür.³ *Tuna* gazetesi de dâhil daha sonra yayımlanan tüm vilayet gazeteleri ile 1866 yılından itibaren yayımlanan vilayet salnâmelerinin -bazı istisnalar hariç- bu hükümler çerçevesinde vilayet matbaalarınınca basılacak olması sözü edilen süreçle doğrudan ilgilidir.⁴ 1860'lardan sonra yaygınlaşmaya başlayan özel matbaa ve gazetelerin yeniden yapılanmanın dinamikleri konusunda getirdikleri farklı bakış açılarının da bu çerçevede değerlendirilmesi gerekir.

Öte yandan ayrıntıları 1864 tarihli *Tuna Vilayeti Nizamnâmesi*'nde belirlenmiş olan *yeni vilâyet nizâmıyla* ilgili Bâb-ı Âli'nin ulaşmak istediği

memurlara ve halka duyurmak amacıyla 1831 yılında *Takvim-i Vekâyi*'yi yayımlamaya başlamıştı. Orhan Koloğlu, "Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, 2. Cilt, ss.68-69; Nesimi Yazıcı, "Vakay-i Mısıriye Üzerine Birkaç Söz", *OTAM*, sayı 2, ss.267-276. Araştırmaya konu yapılan dönem öncesi Osmanlı matbuatına dair bkz., Orlin Sabev, *İbrahim Müteferrika ya da İlk Osmanlı Matbaa Serüveni*, İstanbul 2006 ve dönem matbuatına dair hukuki metinler için bkz., Server R. İskit, *Türkiye'de Matbuat Rejimleri*, İstanbul 1939; Osmanlı taşra basınına dair bkz., Uygur Kocabaşoğlu-Ali Birinci, "Osmanlı Vilâyet Gazete ve Matbaaları Üzerine Gözlemler", *Kebikeç*, Sayı 2(1995), ss.101-122.

² Devlet ve Vilayet Salnâmeleri ile Nevsallere ilişkin bkz., Hasan Duman, *Osmanlı Salnameleri ve Nevsalleri Bibliyografyası ve Toplu Kataloğu*, Ankara 1999, ss.1-14.

³ *Tuna Vilâyeti Nizamnâmesi*'nin 9. maddesi: "...vilâyetde bir matbaa olub mektubculuğun zîr-i idâresinde bulunacaktır" ve 1871 tarihli Vilâyet Nizamnâmesi'nin 20. maddesinde "...matbaa-yı vilâyetin idâresi ve vilâyet gazetelerine taraf-ı hükûmetten sûret-i resmîye ve gayr-i resmîyede bir madde derc ve tahrir etdirilmesi lâzım geldikde müsveddelerinin tanzim ve tedkiki mektubcuya muhavveldir" ibareleri mevcuttur. Bkz., Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat Döneminde Modern Belediyeciliğin Doğuşu*, Yerel Yönetim Metinleri, İstanbul 2010, ss. 51-67, 69-99.

⁴ Yine kurum tarihleri, belli başlı kişilerin biyografileri ile sağlık ve eğitim başta olmak üzere çok çeşitli alanlarda kaynak değeri yüksek birçok bilgiyi kamuoyuyla paylaşan nevsalleri de bu sürecin bir parçası olarak görmek mümkündür. Bekir Koç, "Ankara Vilâyeti Salnâmelerine Göre XIX. Yüzyılın Son Çeyreğinde Ankara", *Tarihte Ankara Uluslararası Sempozyumu*, *Bildiriler*, Ankara 2012, ss. 445-462.

üç temel hedeften ilkinin merkezin denetiminde taşrada yetkileri artırılmış ve iyi işleyen çoğulcu bir mahalli idare kurmak, ikincisinin hukuki ve idari yapıyı birbirinden ayırarak, hukuk alanında Batı tarzı bir sistem ve yargı birliği sağlamak, üçüncüsünün de devletle her kesimden halkın -din ayrımı yapılmadan- tebaa bilinciyle refah ve barışı elde etmek konusunda uyum içinde çaba sarf etmelerinin imkânlarının bulunması⁵ olduğunun muhakkak hatırlatılması gerekir. Sözü edilen üç temel hedefin gerçekleştirilmesi konusunda gerek *Tuna* gerek diğer vilayet gazetelerinin bölgenin en yaygın ikinci diliyle de yayın yapmaları, taşra basınına dair hatırlatılması elzem olan bir diğer hususiyettir.⁶ İkinci kuşak Tanzimat bürokratlarının askerlik, idare, hukuk, maliye ve eğitim başta olmak üzere Batı'yı model alan yeniden yapılanma çabaları ile bu çabaların o dönem Tuna Vilayeti'ndeki temsilcisi olan Midhat Paşa'nın -ve muharrirlerin- görüşlerinin de gazeteyi diğer vilayet gazetelerinden farklı kıldığını söylemek yukarıdaki kısa bilgileri tamamlayacak önemli bir ayrıntı olma özelliğine sahiptir.⁷ Gazetenin başka ülke parlamentolarına ve temsil sistemine olan özel ilgisi,⁸ banka, şirket,

⁵ Padişahın huzurunda okunan Meclis-i Vâlâ mazbatasından naklen, *Tuna*, 4 Safer 1282, numero 16.

⁶ Bu hususlar gazetenin çıkış yazısında şu şekilde dile getirilmiştir: "...Yeni vilâyet nizamnâmesinin faydalı uygulamalarına ek olarak... Türkçe ve Bulgarca lisanlarında matbuat-ı resmîye ve edebiyeye mahsûs olmak üzere vilâyet merkezi olan Rusçuk'ta açılan matbaa, mezhebe ve devletce muzır olmayan her türlü kitap ve risaleyi basmaya yetkili olduğu gibi, matbaada halkın iç ve dış olaylardan haberdâr edilmesi, kalkınma (sınaîye) ve diğer faydalı hususlarda zararlı olmayan bilgiler verilmesi ve edebi seviyelerine katkıda bulunulması amacıyla yarısı Türkçe ve diğer yarısı Bulgarca olmak üzere Tuna isimli bir gazete neşrine başlandı..." *Tuna* 10 Şevval 1281-16 Şevval 1281, numero 1.

⁷ 1864 tarihli *Tuna Vilayeti Nizamnâmesi*'nde vilayet merkezinde matbaa kurulmasına dair düzenleme olmakla birlikte, gazete yayınına dair bir ifadeye rastlanmaması, *Tuna*'nın Midhat Paşa'nın inisiyatifi ile yayın hayatına girdiğini düşündürmektedir.

⁸ Başka ülke parlamentoları ve temsil sistemine olan ilgiye dair bazı örnekler: "... Fransa millet meclis-i mebûsânı sâbıkasından..." *Tuna*, 12 Cumade'l-ula 1284, numero 235; "...Fransa mebûsân-ı millet meclisinin küşâdını ve o sırada imparator tarafından serd olunan makalenin tercümesi geçen numerolu gazetemizde yazmış idik..." *Tuna*, 8 Şaban 1284, numero 229; "...Geçen numerolu gazetemizde akd ve küşâdını yazmış olduğumuz Almanya Diyet Meclisi alafranga Teşrin-i Sâninin 15.günü açılmıştır..." *Tuna*, 2 Şaban 1284, numero 227; "...İntihâb-ı umûmî hakkında İngiltere parlamentosunda cereyan eden mebâhis geçen numerolu gazetemizde yazılmış idi..." Yine aynı sayıda "...Alafranga Şubat'ın 14.günü Fransa'da senato ve millet meclisi açılacağından..." *Tuna*, 20 Şevval 1283, numero 150; "...İngiltere sâbık Maliye Nazırı Mösyö Gladston'un parlamento meclisinde irâd eylediği nutkunda..." *Tuna*, 27 Şevval 1283, numero 152; "...Prusya'nın taht-ı riyâsetinde olarak küşâdı mukarrer olan heyet-i ittifakiye parlamentosu..." *Tuna*, 4 Zilkade 1283, numero 154; "...Bükreşte millet meclisi hükümet tarafından dağıtılmış olduğu mukaddem yazılmıştı. Son haberlere göre iki intihâba teşebbüs olunmuş ve her yerde ahâli tarafından intihâb olunacak zevat hükümet tarafından tâyin ve irae kılınmıştır..." haberine parantez içinde "Öyle ise intihâb usûlü mecra-yı asliyesinden çıkmış demek olur" yorumu yapılmıştı: *Tuna*, Selh-i Zilkade 1282, numero 61.

fabrika gibi liberal uygulamaları teşvik etmesi,⁹ telgraf, demiryolu, fabrika, okul, kitap, gazete ve dergi gibi modernleşme aparatı olarak değerlendirilen hususlarla ilgili olumlu yorumlar yapması bu çerçevede değerlendirilmelidir. İlk sayısındaki mukaddime de dâhil satır aralarında paylaşmaya çalıştığı haber ve bilgiler, Osmanlı bürokrat ve aydınlarına ilham veren Fransız düşünürlerin izlerini taşır.¹⁰

Tiraj ve Abonelik

İki sayfa Türkçe ve iki sayfa Bulgarca¹¹ olmak üzere 15 Mart 1865 tarihinde düzenli olarak yayımlanmaya başlayan gazetenin¹² başlangıçta ne oranda ilgi göreceği kestirilemediğinden, ilk dört sayısının 400-500 adetle sınırlı tutulduğu, tanıtım ve teşvik amacıyla sözü edilen nüshaların tamamının da parasız dağıtıldığı anlaşılıyor.¹³ 5. sayıda 529,¹⁴ 10. sayıda¹⁵ 1300 abone kaydedildiği ilan edildiğine göre,¹⁶ bu arada abone kayıt

⁹ Avusturya Lloyd, Tuna vapur kumpası, Şirket-i Hayriye ve bazı fabrikaların kuruluşu ve gelişmesini idealize eden yazılar için bkz., *Tuna*, 21 Zilhicce 1281, numero 10; *Tuna*, 16 Şaban 1283, numero 133; 14 Zilhicce 1281, numero 9; *Tuna*, 17 Rebiü'l-evvel 1282, numero 22; *Tuna*, 16 Zilkade 1282, numero 58.

¹⁰ "...bir kavmin medeniyeti yani refah ve tam bir emniyet içinde yaşaması ve mutluluğunun (*sa'âdet-i hâl*) günden güne artıp ilerlemesi o kavmin bilim, bilgi (*vukûf*) ve eğitim alanındaki seviyesine göre, hak ve vazife denilen esasa bağlı olup, bu da devletin ve hükümetin geçerli olan kanun ve nizamları hukukundan tüm insanların istisnasız faydalanması ve kanun ve nizam hükümlerine herkesin uyması ve yardımı hususudur" denilerek, "hangi ülkede sözü edilen esaslara bağlı ve uygun hareket edilirse, o memleketin emniyet, saadet ve mamuriyetinin o derece artacağı, bilgili ve ahlaklı toplumlarda, insanların meşru hukukunu temin eden kanun ve nizama uyma konusunda başkaca zorlayıcı önlemlere ihtiyaç duyulmadan, herkesin hak ve sorumluluklarını bileceği" tespiti yapıldıktan sonra "bir ülkenin ve halkın emniyet, kalkınma ve mutluluğu için en gerekli ve zorunlu olan şartların cehaletin ortadan kaldırılması ile iyi terbiye olduğu" ifade edilir. "Cehaletle, nedenlerini ortadan kaldırarak, iyi terbiye konusunda ise ahlak ve iyi geleneklerin korunması ve yaygınlaştırılmasıyla başarı elde edilebileceği" hükmü verildikten sonra "asrımızda matbaanın sözü edilen hususlara çözüm üretilmesine katkı sağlayacak en önemli araçlardan biri olduğu" dile getirilir. Bkz., *Tuna*, H.10 Şevval 1281 ve 16 Şevval 1281 tarih, numero 1.

¹¹ Önceleri üç sütun ve 37 cm X 26 cm; 9.sayısından sonra ise 54 cm X 36 cm ve dört sütun boyutunda yayımlanmıştır. Bkz., Uygur Kocabaşoğlu, "Tuna Vilayeti Gazetesi", *OTAM*, sayı 2(Ocak 1991), ss.143-144. Gazetenin Bulgarca nüshalarının -Hususi ve Umumi başlıkları altındaki bilgilerin- genellikle aynı olduğu, fakat dış haberler ve ilan başlığı altında yayımlananların ise bazı farklılar taşıdığı anlaşılıyor. Bkz., İsmail Selimoğlu, Osmanlı Devleti'nde Tuna Vilayeti (1864-1878), *Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1995, s.135.

¹² BOA.A.MKT.MHM., Dosya No: 329, Gömlek No: 9.

¹³ *Tuna*, 6 Muharrem 1282, numero 12.

¹⁴ *Tuna*, 16 Zilkade 1281, numero 5.

¹⁵ *Tuna*, 14 Zilhicce 1281, numero 9.

¹⁶ *Tuna*, 21 Zilhicce 1281, numero 10.

işlemleri de süratle ilerlemiş ve üç aydan daha kısa bir sürede hatırı sayılır bir okur kitlesine ulaşmıştı. Ancak bu üç ayı takip eden dokuz aylık dönemde gazetenin abone kaydında daha sınırlı artışlar meydana gelmiş -200 abone- ve bir yılın sonunda abone sayısı 1500 bandına oturmuştu.¹⁷

1500 abonenin 800'ü İstanbul, çevre ve diğer vilayetler, Sırbistan, Memleketeyn (Eflak Boğdan) gibi bağlı emaret ve beyliklerle Viyana'daki okuyuculardan oluşuyordu.¹⁸ 800 abonenin profiline dair aydınlatıcı bilgiler olmamakla birlikte, İstanbul'daki abonelerin büyük çoğunluğunu diğer gazeteleri de takip eden okuyucuların yanı sıra Bulgaristan'daki gelişmeleri izleyen sefaretler ile yerli ve yabancı gazete matbaaları olduğu söylenebilir.¹⁹ Çevre ve diğer vilayetlerdeki aboneliklerin ise *Tuna* benzeri gazete çıkaran veya çıkarmaya hazırlanan -Bosna, Suriye, Halep, Edirne, Erzurum vb.- vilayet matbaaları ile *Tuna*'daki yeni vilayet uygulamasını takip eden diğer vilayet yöneticilerinden oluştuğu gözleniyor²⁰. Bağlı emaret ve beyliklerdeki okuyucuların başlıcalarını yöneticiler, yabancı ülke konsolosluk görevlileri ve Bulgar ulusalcı hareketini yakından takip ve bu çerçevede *Tuna* Vilayeti'ndeki gelişmeleri merak eden okuyucuların oluşturduğu tahmin edilebilir. Geri kalan 700 abone vilayet dâhilindeki okuyuculardı ki bunlardan 300'ü vilayet görevlileri, diğer 400'ü ise yine vilayet içindeki genel okuyuculardan oluşuyordu.²¹

Abonelik işlemlerinin temel muhatabı vilayet matbaasıydı. Vilayet dâhilinde abone olmak isteyenler isim, şöhret ve adreslerini içeren bir pusula ile abonelik ücretini buldukları mahallin hükümet memurlarına teslim ederek, bu işlemi yaptırduklarına dair hükümet memurlarından geçici bir abonelik ilmühaberi temin ediyorlardı.²² Daha sonra matbaadan gönderilen abonelik yenileme sözleşmesi teyit evrakı kendilerine ulaşınca da abonelik resmîyet kazanıyordu.²³ Vilayet dışından abone olmak isteyenler isim ve

¹⁷ *Tuna*, 14 Ramazan 1282, numero 47. Midhat Paşa'nın görev yaptığı dönemde tespit edilebilen en yüksek abone sayısı 1555'tir. Bkz., *Tuna*, 10 Ramazan 1283, numero 140.

¹⁸ *Tuna*, 21 Zilhicce 1281, numero 10; *Tuna*, 10 Ramazan 1283, numero 140.

¹⁹ Bulgarca yayımlanan *Turçiya* ve Fransızca yayımlanan *Le Courier d'orient* gibi gazeteler *Tuna*'nın çeşitli sayılarındaki haberlerle ilgili eleştirel yayımlar yaptıklarına göre, vilayet gazetesinin aboneleri arasında oldukları kabul edilebilir. *Tuna*, 26 Şaban 1283, numero 136; *Tuna*, 10 Ramazan 1283, numero 140.

²⁰ *Tuna*'dan sonra yayımlanan vilayet gazeteleri şekilsel ve içerik açısından *Tuna*'yı örnek almışlar ve yayınladıkları ilk nüshalarını vilayet matbaasına göndermişlerdi. *Tuna*, 4 Safer 1283, numero 79; *Tuna*, 15 Safer 1284, numero 181; *Tuna*, 20 Rebiü'l-ahir 1284, numero 199; *Tuna*, 21 Receb 1284, numero 224. Yine *Tuna* gazetesi Mısır'da yayımlanan *Ruznâme-i Vekâyi-i Mısrıyye*'den gelen -*Tuna*'nın içeriğinin beğenildiğini ve kendilerinin de abone olmak istediklerini belirten- bir mektuba yer vermişti. *Tuna*, 13 Şevval 1282, numero 51.

²¹ *Tuna*, 10 Ramazan 1283, numero 140.

²² *Tuna*, 11 Şevval 1284, numero 246.

²³ *Tuna*, 14 Ramazan 1282, numero 47.

adresleriyle birlikte abonelik ve posta ücretini²⁴ içeren bir pusula ile doğrudan Rusçuk'taki matbaaya başvurmaları gerekiyordu.²⁵ Abonelerin yarısından fazlasını İstanbul'daki okuyucular oluşturduğu için abonelik ve abonelik dışı satın almalar için önceleri Tuna Vilayeti kapı kethüdalığı,²⁶ sonra *Tercüman-ı Ahvâl* gazetesi matbaası²⁷ ile Divanyolu'nda Serafim'in sahibi olduğu Kıraathane-i Osmanî ve bir süre sonra da sadece anılan kıraathane yetkili kılınmıştı.²⁸ Gazete dini bayramlar ve paskalyaya rastlayan ilk günlerde zamanında basılmıyor;²⁹ sair zamanlarda sabah erkenden baskıya giriyor³⁰ ve irtibat noktalarına sevk ediliyordu.

Gazetenin ilk sayısı mart ayında yayımlandığı için devam eden yılda da gazeteyi takip etmek isteyenler şubat ayı sonuna kadar abonelik ve posta ücretlerini ödemek zorundaydı. Gazetenin abonelik yenileme duyurularında özellikle yıllık abonelere dönük açıklama ve uyarılar yer aldığına göre 6 aylık abonelik yıllığa göre daha az rağbet görüyordu.³¹ 52 hafta boyunca çarşambaları çıkan gazetenin ilk yılki abonelik ücreti 40 kuruş, altı aylığı 25 kuruş ve perakende satış fiyatı 40 para idi.³² 52 haftada perakende olarak 52 kuruş ödemek zorunda olan okuyucuya yıllık abonelikte 12 kuruşluk indirim yapılıyordu. 53. sayıdan itibaren pazarları da yayınlanan gazete ücretlerini de yeniden ayarlamış,³³ bir yılda artık 52 yerine 104 gazete sahibi olacak okuyucuya 104 kuruş yerine yıllık 70 kuruşa abone olma imkânı sunmuştu.

Abonelik işlemleri ya da teslimat sorunlarıyla ilgili gazeteye yansıyan herhangi bir aksaklık dikkati çekmemekle birlikte, özellikle abone sayısının 1300 olarak ilan edildiği 10. sayıdan sonra yeni aboneler önceki sayıları da edinmek istediklerinden matbaaya bu yönde baskı yapmaya başlamışlardı.³⁴

²⁴ 27 Muharrem 1282 tarih ve 15 numaralı gazetede posta ücretine dair "...50 saate kadar olan mesafedeki müşterilerden her nüsha için 10 para; 100 saate kadar 20 ve 100 saatin üzerindeki mesafeler için 30 para posta ücreti alınacağı..." açıklaması yer alıyordu.

²⁵ *Tuna*, 14 Ramazan 1282, numero 47; *Tuna*, 11 Şevval 1284, numero 246.

²⁶ *Tuna*, 27 Muharrem 1282, numero 15.

²⁷ *Tuna*, 18 Safer 1282, numero 18.

²⁸ Abonelik ve perakende satış yetkisine sahip bu kıraathane, önceleri Divanyolu'nda Sultan Bayezid türbesi yakınında 335 numarada hizmet vermiş, daha sonra ise yine Divanyolu'nda Reşit Paşa türbesi yakınında 63 numarada üç katlı kâğır bir binada hizmetini sürdürmüştü. Mısır Hidivliği, tüm vilayet matbaaları, Harbiye Mektebi matbaası başta olmak üzere İstanbul'da yayınlanan kitap ve süreli yayınların okunup satın alınabildiği kıraathane, dönem bürokrat ve entelektüellerinin uğrak yeri idi. *Tuna*, 19 Cumade'l-ahir 1282, numero 35; *Tuna*, 14 Ramazan 1282, numero 47; *Tuna*, Gurre-i Cumade'l-ahir 1284, numero 210.

²⁹ *Tuna*, 15 Zilhicce 1284, numero 263.

³⁰ *Tuna*, 3 Rebiü'l-ahir 1284, numero 194.

³¹ *Tuna*, 11 Şevval 1284, numero 246.

³² *Tuna*, 16 Şevval 1281, numero 1.

³³ *Tuna*, 27 Şevval 1282, numero 53.

³⁴ *Tuna*, 6 Muharrem 1282, numero 12.

Matbaa idaresi iki harf ve üç el destgâhıyla ancak gazete ve diğer resmi evrakların basılabildiğini ifade ederek; Avrupa'ya sipariş edilen makinelerin gelmesine kadar abonelerinden anlayış beklediğini duyurmuştu. Öyle anlaşılıyor ki, aboneler yeni makinelerin geldiği altıncı ayın sonuna rastlayan 23. sayıya kadar önceki nüshalara kavuşmak için anlayış göstermek zorunda kalmışlardı.³⁵ Abonelik dışı satın almalarla dair bilgi olmamasına karşın, her sayıdan 2000 adet basıldığı,³⁶ 1500'ünün abonelerine dağıtıldığı, kalanların bir kısmının abonelik dışı satın almalar için irtibat noktalarına -vilayet dâhilinde hükümet daireleri- iletildiği ve kalanların da matbaada muhafaza edildiği anlaşılıyor.

Matbaa, Emektarları ve Yayınlar

Tuna Vilayeti'nin kurulmasından bir iki ay sonra merkezden gönderilen teçhizatla faaliyete geçirilen matbaa hurufat, makine, litoğrafya, mücellithane ve depo olmak üzere beş bölümden oluşturulmuş; Türkçe, Bulgarca, Fransızca, Rumca ve eski Slav harfleriyle basım yapabilecek şekilde organize edilmişti.³⁷

Tuna'da matbaa ve gazete çalışanlarına dair ayrıntılı bilgiler bulunmamasıyla birlikte, *mektubi kalemi hülefâsından ve Tuna muharrirlerinden* olan İsmail Kemal'in ismi, çıkardığı ve matbaada basıldığı tahmin edilen ilk dergi olan *Mecra-yı Efkar'ın*³⁸ (İstoçnik Mneniya)-iki sayı yayınlamıştı- tanıtım ve pazarlanması vesilesiyle ve İstanbul'da toplanması planlanan Türkçe gazete muharrirleri toplantısına daveti sürecinde zikredilmişti.³⁹ Mütercim İstoil (Stoil Popov) Bulgarcaya tercüme ettiği *Ticaret Kanunu*⁴⁰ ile birkaç defa, diğer mütercim Yovançu (İvan Çorapçiev) ise içinde ilginç hikâye ve mektupların da bulunduğu Türkçe ve Bulgarca hazırlamış olduğu bir elif ba cüzü ile⁴¹ ve İstoil'le birlikte mecidi nişanı aldıklarına dair bir haberle anılmıştı.⁴² Bulgar mürettiblerden Nikola Efendi ise 1867 yılı için duvara da asılabilecek bir takvim/salnâme hazırlaması vesilesiyle anılıyordu.⁴³ *Tuna*'nın bir diğer meşhur muharriri gazetenin bir

³⁵ *Tuna*, 23 Rebiü'l-evvel 1282, numero 23.

³⁶ *Tuna*, 6 Muharrem 1282, numero 12.

³⁷ İsmail Eren, "Tuna Vilayeti Matbaası ve Neşriyatı (1864-1877)", *Türk Kültürü*, Sayı 29(Mart 1965), s.313; BOA.İ.DH., Dosya No: 535, Gömlek No: 37115; BOA.MVL., Dosya No: 1071, Gömlek No: 49; BOA.MVL., Dosya No: 1072, Gömlek No: 27.

³⁸ *Tuna*, 29 Muharrem 1284, numero 176; *Tuna*, 27 Ramazan 1284, numero 243.

³⁹ *Tuna*, 29 Cumade'l-ahire 1284, numero 218. İsmail Kemal'in gazetede mesaisine ilişkin bkz., *İsmail Kemal Bey'in Hatıratı*, (Editör Sommerville Story, Çevirenler Adnan İslamoğulları-Rubin Hoxha)Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2009, s.23.

⁴⁰ *Tuna*, 7 Ramazan 1283, numero 139.

⁴¹ *Tuna*, Cumade'l-evvel 1283, numero 105.

⁴² *Tuna*, 15 Zilhicce 1284, numero 264.

⁴³ *Tuna*, 13 Cumade'l-evvel 1283, numero 107.

nüshasını üç saatte hazırladığını söyleyen Ahmed Midhat'tı.⁴⁴ Bir diğer görevli ise Bulgaristan için önemli bir sima olan ve Ahmed Midhat'ın anılarında çok istifade ettiğini söylediği matbaanın ilk müdürü -Matbuat Kalemi memurlarından- Dragan (Tsankov) Efendi idi.⁴⁵ İncelenen dönemin sonlarına doğru gazetenin birinci muharririnin Cenab Bey, ikinci muharririnin Salim Efendi olduğu görülüyor. İki muharrir dışında matbaada müdür, muhasebeci, iki Bulgarca, bir Fransızca mütercim, Türkçe ve Bulgarca birer başmürettip ve litoğrafyacı olmak üzere toplam on personel görev yapıyordu. Bu kadroya geçici olarak görevlendirildiği anlaşılan 20 kişi ve ıslahhane talebesi de yardımcı oluyordu.⁴⁶

Matbaa, gazetenin yanı sıra vilayetteki askeri, idari ve mali konularla ilgili yeni uygulamaları içeren hukuki metinler, yönetsel işler için gerekli olan ilam, defter benzeri resmi evrakların basımını da yapıyordu.⁴⁷ Bulgar yazarların katkılarıyla hazırlanmış eserlerin basımına özel bir önem veren matbaanın bu cümleden olarak bastığı ilk eser, Türkçe ve Bulgarca okuma yazma öğreten bir kitaptı.⁴⁸ Sözü edilen kitaptan 2000 adet basılmış, Türk ve Bulgar öğrencilerin fakirlerine ücretsiz olarak dağıtılmış,⁴⁹ diğer öğrencilere ise 20 paradan matbaadan edinebileceklerine dair duyuruda bulunulmuştu.⁵⁰ Vilayet Ticaret Mahkemesi Azası Mihalaki Efendi

⁴⁴ Ahmed Midhat Efendi, *Menfa, Sürgün Hatıraları*, Yayına Hazırlayan: Handan İnci, Arma Yayınları, İstanbul 2002, ss.128,138.

⁴⁵ İsmail Eren, *a.g.m.*, s.314.

⁴⁶ *Tuna* Gazetesi Muharrir-i Evveli Cenab Bey, Matbaa Müdürü Edhem Efendi, Fransızca Mütercim Midhat Efendi, Gazete Muharrir-i Sanisi Salim Efendi, Matbaa Umûr-ı Hesabiye Kâtibi Şehsuvar Efendi, Bulgarca Mütercim Yovançu Efendi, Bulgarca Mütercim İstoil Efendi, Litoğrafyacı Yusuf Ziya Efendi, Türkçe Başmürettib Hafız Zühdü Efendi, Bulgarca Başmürettib Nikola Efendi. Bkz., *Salnâme-i Vilâyet-i Tuna*, Hicri 1285, Def'a 1. s.26. Salnâme'ye yukarıdaki on kişi dışında ıslahhane talebesinden ve dışarıdan 20 kişinin daha litoğraf ve mürettip olarak görev aldığı bilgisi eklenmişti. Dışarıdan gelenlerin kimler olduğuna dair bir bilgi olmamakla birlikte, salnâmede sözü edilen ıslahhane talebesinin -staj dışında- matbaa ve gazeteye zamana zaman önemli katkılar sağladığı görülüyor. Gazetenin haftada iki gün çıkmaya başladığı 1866 Mart'ında matbaanın müdür, kâtip, mütercim, mürettip ve makinecisi aynı anda hastalanmış hatta makineci vefat etmiş ve beyan edilen zamanlarda çıkması müretteplik eğitimi alan talebe sayesinde mümkün olabilmişti. Bkz., *Tuna*, 2 Zilkade 1281 Pazar, numero 54. Yine müretteplik sanatı öğrenen altı Müslüman ve dört Hıristiyan çocuğun kendi başlarına gazetenin 97. sayısının Bulgarca ve Türkçe nüshalarını meydana getirdikleri anlaşılıyor. *Tuna*, 8 Rebiü'l-ahir 1283 Pazar, numero 97.

⁴⁷ BOA.MVL., Dosya No: 1072, Gömlek No: 10; BOA. MVL., Dosya No: 1071, Gömlek No: 54; *Tuna*, 6 Muharrem 1282, numero 12.

⁴⁸ Bu tür yayınlar için hazine 100.000 kuruşluk bütçe tahsis edilmişti. Bkz., Mehmet Çelik, *Balkanlar'da Tanzimat: Midhat Paşa'nın Tuna Vilayeti Valiliği 1864-1868*, İstanbul 2010, s.92.

⁴⁹ *Tuna*, 1 Zilkade 1281, numero 3.

⁵⁰ *Tuna*, 6 Muharrem 1282, numero 12.

tarafından hazırlanan 1866 yılına ait Bulgarca takvim/salnâme,⁵¹ yukarıda anılan Nikola Efendi'nin 1867 yılı takvimi, yine yukarıda bahsi geçen Mütercim İstoil'in Bulgarcaya tercüme ettiği *Ticaret Kanunu*,⁵² Türkçe ve Bulgarca olarak basılmış *Ceza Kanunu*; Papaz Niço tarafından Bulgarcaya tercüme edilen İncil,⁵³ Şumnulu Rayko Bisko'nun (Raşko Bliskov) kaleme aldığı *Gaib Astanka (Gaib Stanka-İzgubena Stanka)* isimli kitap⁵⁴ ve Tırnova Bulgar mektebi muallimlerinden Yovan'ın Bulgarca sarf kitabı⁵⁵, Şumnu Bulgar mektebi serhocası Todori'nin (Todor İkonomov) *Çitanka (Çocuklara Okuma Kitabı)* isimli Bulgarca eseri sözü edilen mesainin ürünleriydiler. İki baskı yaptığını bildiğimiz Raşko Bliskov'un kitabı⁵⁶ dışında diğerlerinin kaç baskı yaptığını veya kaç adet basılıp ne kadarının satıldığını bilmiyoruz. Ancak matbaanın dışarıdan gelen işleri piyasadan %10 daha ucuza yapmayı taahhüt ettiği⁵⁷ ve basımını gerçekleştirdiği işlerin reklam ve pazarlanmasında çok önem verdiği görülüyor.⁵⁸ Dışarıdan gelen kitap basma işi dışında matbaanın Paris'ten getirttiği makineyle zarf bastığı ve pazarlamaya çalıştığı da anlaşılıyor.⁵⁹ Matbaa ve gazetenin ticari başarısına dair tek bildiğimiz, haftada iki defa çıkarılmasının planlandığı süreçteki abonelik işlemlerine dair yapılan bir yorumdan ibaret ki, bunda da “gazetenin hiçbir şekilde kâr ve gelir elde etme amacı taşımadığını, abonelerden talep edilen yıllık ücretin yalnız kâğıt, mürekkep, mütercim ve mürettip masraflarının karşılığı olduğu, buna karşın şimdiki kadar zarar da edilmediği” dile getiriliyordu.⁶⁰

Gazete haber ve bilgilerini *Mevadd-ı Husûsiye*, *Mevadd-ı Umûmiye* ve *Havâdis-i Hâriciye* başlıkları altında okuyucuya duyuruyor; *İlanât* adını taşıyan dördüncü başlık altında ise resmi ve gayr-i resmi ilan, reklam ve tanıtımlara yer veriyordu.

⁵¹ *Tuna*, 4 Receb 1282, numero 37.

⁵² *Tuna*, 7 Ramazan 1283, numero 139.

⁵³ *Tuna*, 29 Muharrem 1283, numero 78.

⁵⁴ Bulgarca eserler konusundaki yardımlarından dolayı Prof. Dr. Hüseyin Mevsim'e teşekkür ederim.

⁵⁵ *Tuna*, 10 Ramazan 1284, numero 238.

⁵⁶ *Tuna*, 6 Şevval 1283, numero 146.

⁵⁷ *Tuna*, 16 Şevval 1281, numero 1.

⁵⁸ “Yovan Momçil? nam muallimin telif ve tertib edüb matbaa-yı vilayete vermiş olduğunu evvelce dahi ilan eylediğimiz Bulgar ilm-i sarf kitabı bu kere tab' ve ikmâl edilerek sahibine verilmiş ve işbu kitab gayet güzel ve anlayışlı yazılmış olduğundan satın almak isteyen zevâtın ve özellikle mekteb şakirdânının Rusçuk'da kitabcı Hırsto Danu? kumpanyasında Dersaadet'te ve Tırnovi'de ve Şumnu'da ve İslimye'de Bulgar kitabcı dükkanlarına ve dair büyük kasabalarda Bulgar mektepleri mütevellilerine müracaat eylemeleri ihtar ve ilan olunur”. *Tuna*, 15 Şevval 1284, numero 247.

⁵⁹ *Tuna*, 4 Şevval 1284, numero 244.

⁶⁰ *Tuna*, 14 Ramazan 1282, numero 47.

Mevadd-ı Husûsiye

Mevadd-ı Husûsiye başlığına gazetenin yüklediği en önemli anlam, yeni vilayet uygulamalarının ilk örneğini oluşturan Tuna Vilayeti'nin yeniden yapılanması konusunda merkezin ve valinin projelerinin memurlara ve halka anlatılmasıydı ki, aslında bu durum merkezin yukarıda kısaca izah edilmeye çalışılan yeni vilayet nizamnâmesinden beklediği üç temel hedefle paralellik arz ediyordu. İlk hedef olan iyi işleyen bir taşra bürokrasisi kurulması konusunda tüm idari ve mali mekanizmanın yeniden düzenlenmeye başlandığı, kazalardan livalara, livalardan vilayet merkezine ve oradan da Bâb-ı Âli'ye uzanan etkili bir bürokrasi ve icraat zinciri oluşturulduğu gazetenin bu sütununda ayrıntıları ile yerini alıyordu.⁶¹ Vilayet merkezindeki İdâre Meclisi, Meclis-i Temyîz-i Hukûk ve Cinâyet, Divân-ı İstinâf-ı Ticaret ve yılda bir defa toplanan Vilayet Umûm Meclisi, sancak merkezlerinde Meclis-i İdâre, Meclis-i Temyîz-i Hukûk ve Cinâyet, kaza merkezlerindeki Deavi, İdâre, Belediye Meclisleri, Mahkeme-i Ticaret ile her köy ve mahallede oluşturulan İhtiyar Meclislerinin faaliyetleri çoğulcu yönetim ve Batı tarzı bir hukuk düzeninin kurulması için girişilen çabalardandı ki, merkezin ikinci hedefini oluşturan bu uygulamalar da sık sık okuyucuya duyurulanlar arasındaydı.⁶² Üçüncü tasavvurun -vilayette refah ve barışın sağlanmasının yöntemlerinin bulunması- gerçekleşmesi için ise Bâb-ı Âli'nin maddi ve manevi desteği ile Midhat Paşa'nın enerjisinin bir araya gelmesi gerekiyordu ki, sözü edilen enerjinin tezahürlerini aşama aşama gazeteden takip etme imkânı vardı. İlk aşamayı, Midhat Paşa'nın çoğu teftiş niteliği taşıyan vilayetteki gezileri oluşturuyordu. "Midhat Paşa Hazretleri'nin Rusçuktan Lofça, Tırnovi ve Şumnu'ya; Plevneden Sofya'ya ve Şumnu'dan Varna'ya yapılmakta olan yolları "muayene" etmek için 20 saatlik bir yolculuktan sonra vilayet merkezine geri döndüğü"⁶³ ya da

⁶¹ Gazete ikinci sayısından itibaren yedi liva, 48 kaza ve 19 nahiyede vazife alan mülki ve şer'i görevlileri Rusçuk'tan başlamak üzere ilan etmeye başlamıştı. Bkz., *Tuna*, 24 Şevval 1281, numero 2.

⁶² *Tuna*, H.10 Şevval 1281-16 Şevval 1281, numero 1; Meclislerine dair bkz., Ortaylı, İlber, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2011, ss.70-97; İhtiyar Meclislerine dair bkz., Mehmet Güneş, "Osmanlı Köy ve Mahalle İdarelerinde Yeni Bir Dönem: İhtiyar Meclislerinin Teşekkülü", *History Studies*, Volume 6 Issue 3, pp. 163-177, April 2014; Musa Çadırcı, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Eyalet ve Sancaklarda Meclislerin Oluşturulması (1840-1864)", *Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi*, İmge Kitabevi, Ankara 2007, ss.259-285; Selda Kılıç, "1864 Vilâyet Nizamnamesinin Tuna Vilâyetinde Uygulanması ve Mithat Paşa", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 24, Sayı 37(2005).

⁶³ *Tuna*, 16 Şevval 1281, numero 1; Selh-i Zilkade 1281, numero 7; *Tuna*, 24 Safer 1282, numero 19.

“Köstence’ye gitmiş olan Paşa Hazretlerinin Varna ve Tolcu Kaymakamlarını yanına çağırarak, Köstence kasabası kaldırımları ile o havalide iskân edilen göçmenlerin durumlarına dair görüşmeler yaptığı”⁶⁴, yine Sofya’ya gitmek üzere Plevne’den geçen Midhat Paşa’nın sıbyan mekteplerinin durumunun düzeltilmesi, hocalarının tayini ve çok az bulduğu talebe sayısının -300- arttırılması konusunda Naib Efendi’ye buyruldu/talimat verdiği⁶⁵ türünden çok sayıda haber yer alıyordu. Yeni atanan ya da belli bir görevi ifa etmek üzere vilayete gelen devlet memurları valinin hemen altındaki satırlarda zikrediliyor,⁶⁶ özellikle askeri görevlilerin vilayet içindeki mobiliteleri, diğer devlet görevlilerinin her türlü icraatları ve özellikle halkla olan iyi temasları haber yapıyordu. Vilayet çalışanlarının görevden alınma, yerlerinin değiştirilmesi, yargılanması veya aldıkları uyarı haberleri de öncelikle gazetede yerini alıyor; bu tür haberler de sözü edilen enerjinin memurlara yansıyan ikinci aşamasını oluşturuyordu.⁶⁷ Görevden

⁶⁴ *Tuna*, 24 Şevval 1281, numero 2; *Tuna*, 1 Zilkade 1281, numero 3.

⁶⁵ *Tuna*, 9 Rebiü’l-evvel 1282, numero 21.

⁶⁶ Bu nitelikteki tipik nüshalardan birinde “Bazı önemli hususları halletmek için beş altı gündür Tırnovi’de bulunan valinin merkeze döndüğü, hemen altında “Tırnovi ve Rusçuk kaymakamlarının görevlerine başladıkları ve onun altında Rusçuk’tan Tırnovi’ye yapılması kararlaştırılan şose yolların yapımına valinin katılımlarıyla başlandığı, hemen altındaki haberde 60 kadar göçmenin sünnetlerinin yaptırıldığı ve yöre yönetici ve ileri gelenlerinin de katılımlarıyla eğlence ve ziyafet tertip edildiği duyuruluyordu. Bkz., *Tuna*, 27 Muharrem 1282, numero 15.

⁶⁷ Pravadi Kazası Kaymakamı İbrahim Ağa’nın idâre-i umûr-ı kazaya adimü’l-liyakat ve kifayeti cihetiyle infisali lazım geldiğinden yerine meclis-i temyiz-i hukuk-ı vilayet memûru Şakir Efendi nasb ve tayin kılınmıştır. Bkz., *Tuna* 8 Cumadelahir 1284 Pazar, 24 Eylül 1283, numero 212. “Varna Mutasarrıfı saadetli Hasan Beyin vuku’-ı infisaline mebni yerine Asım Paşa nasb ve tayin olunmuştur”. Bkz., *Tuna* 18 Şevval 1284, numero 248. “Sünne Kazası Müdürü Hasib Efendi’nin Tulca/Tolcu Kaymakamlığı tarafından vuku’ bulan isteklerinin icrasında adimü’l-kifâyesi nedeniyle Tolcu’ya celb ile muhakeme ve muhasebesi der-dest rüyet olunmuş ve Sünne Müdürlüğüne Rusçuk Kazası Müdürü Said Bey ve onun yerine dahi Selvi Kazası Müdürü sâbık Yusuf Ağa tayin olunmuştur. Bkz., *Tuna*, 14 Ramazan 1282, numero 47. “...Rusçuk, Selvi, Cuma-yı Atik ve Mecidiye Kazası müdürleri idâre-i memûriyete muvaffak olmadıkları cihetiyle azl ve tebdil olunarak...” Bkz., *Tuna* 9 Rebiü’l-evvel 1283 Pazar, numero 89. “Rusçuk Sancağına tabi Niğbolu Kazası Müdürü Affan Beyin muhasebe defterlerinin düzenlemesindeki ihmali, dühan öşrü ihalesini kurallara uymayarak başkasına verdiği ve bir Rum kaptanın katillerinin Niğbolu kasabasında olmalarına rağmen tutuklanmalarına gayret etmediğinden dolayı azliyle yerine Feyzi Efendinin atandığı” ve aynı sayıda “Varna Sancağına merbût Minkalya Kazası Müdürü Ahmed Şakir Efendi Kaza-yı mezkûrda iskan olunan muhacirinin levâzım-ı iskaniyelerini ikmâl etmeyerek bi’l-ahere muhacirinin oradan diğer mahalle kaldırılmalarına mecburiyet vermesi ve kaza-yı mezkûr dahilinde eşkıya takımı geşt ü güzar ve cebr ü şiddet icrasıyla gasb-ı emvâle ictisar eyledikleri halde ahz ve giriftlerine dikkat etmemesi cihetiyle azl olunarak onun yerine dahi Maçin Kazası müdürü esbâk Hafız Hüsnü Efendinin memûriyetleri Meclis-i İdâre-i Vilâyet’de tensib ile iktizası icra olunmuştur.” Bkz., *Tuna*, 21 Cemaziye’l-evvel 1282, numero 31. “Yolların yapılması

alma gerekçelerinin çoğunu yeni vilayet düzeni gereği her ay livalara gönderilmesi gereken muhasebe ve hizmet cetvellerinin vaktiyle düzenlenmemesi, yöneticilik yapacak vasıflardan yoksun bulunulması, asayiş olaylarındaki ihmalleri ve özellikle vergi ve diğer mali hususlarla ilgili yolsuzluklarıydı.⁶⁸ Yeni vali memurların eski alışkanlıklarını bırakmaları ve nizamnâmeğe uygun hareket etmeleri konusundaki kararlılığını gazete sayfalarına taşıyarak, diğer memurlara ve halka “yeni” uygulamaların ciddiyetine dair mesajlar veriyordu. Halka dönük faaliyetleri Midhat Paşa'nın enerjisinin en yüksek oranda hissedildiği son aşamaydı. Vilayet genelinde başlatılan büyük imar ve inşaa faaliyetleri dışında vali halka;

- *Adil, şeffaf ve katılımcı bir yönetim,*
- *Vergilerini kolay ve güvenli bir yolla ödeme imkânı,*
- *Estetik ve temiz şehirler, daha güvenli köyler, hayvan alım satımında düzenleme ve daha iyi pazar olanakları,*
- *Daha konforlu kara ve nehir ulaşımı,*
- *Okulla tanışan daha çok çocuk ve bunların fakir ve kimsesiz olanlarına barınma ve meslek edinme fırsatı,*
- *Fakir ve yaşlılara ücretsiz hastane, imarethane ve eczane imkânı,*
- *Çiftçilere uygun kredi ile tasarruf ve yatırım yapacaklara öncülük etmek gibi temel konulardaki vaat ve hizmetlerini gazete vasıtasıyla duyuruyor⁶⁹ ve yine gazete vasıtasıyla halktan;*

konusunda bataet(ağır davranma) ve rehaveti görülen Osman Pazarı Müdürü Memiş Ağa'nın memûriyetten çıkarılarak Halil Ruşen Bey'in atandığı” Bkz., *Tuna*, 21 Zilhicce 1281, numero 10. “Vidin Sancağı dâhilinde kâin Berkofça Kazası Müdürü su’-i idâresi cihetiyle azl...” Bkz., *Tuna*, 5 Cumade’l-ahire 1283, numero 113. “Tolcu sancağında vaki Hırsova Kazası Müdürü Velişan Beyin su’-i idâresine mebni azliyle yerine...” Bkz., *Tuna*, 17 Receb 1283, numero 125. “...Hezargrad kazası müdürü Nazif Beyin umûr-ı maliyesinin nizamına mahsus hükmüne tevfiken rüyet ve tesviyesi tekyid etmeyip bu bâbda Rusçuk kaymakamlığı tarafından bi’d-defaat kendisine icra olunan vesâyâ ve tenbihâta dahi tevfi-k-i hareket etmediğinden azl olunarak yerine Rusçuk kazası müdürü sâbık Azmi Efendi’nin tayini...” Bkz., *Tuna* 19 Şaban 1283 Çarşamba, numero 134.

⁶⁸ Örneğin, Sofya Sancağı’na bağlı Radomir Kazası Müdürü Yunus Ağa’nın oğlu ile tahsildar ve sandık emini bazı köylerin aşarı konusunda ihmal ve yolsuzluk yaptıkları şüphesiyle muhakeme edilmek üzere vilayet merkezine çağrılmışlar ve yargılamanın selameti açısından Yunus Ağa’ya görevden el çektilmişti. Bkz., *Tuna* 4 Zilkade 1283 Pazar, numero 154.

⁶⁹ Sözü edilen hizmetlerle ilgili olarak bkz., Bekir Koç, Midhat Paşa (1822-1884), *Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi*, Ankara 2002. Aynı

- *Taksitlere bölünmüş vergileri düzenli olarak ödemesini,*
- *Askere yazılmada hevesli davranmasını,*
- *Şehirde ve taşrada asayişin sağlanmasına katkıda bulunmasını,*
- *Köprülerin yapımı konusunda maddi, yolların yapımı konusunda bedeni katkıda bulunmasını,*
- *Islahhanelerin inşa ve idamesi ile iskân edilen göçmenlere yardımda bulunmasını,*
- *Nikâh ve evlenme prosedürlerini en aza indirmesini,*
- *Konargöçerlerin “artık” yerleşik hayata geçmesini istiyordu.*

Yeni vilayet yapılanması ve çoğu Midhat Paşa'nın enerji ve aklının ürünü olan -menâfi-i umûmiye/memleket sandıkları, ıslahhaneler, araba şirketi, vilayet gazetesi, emniyet sandığı, Tuna vapur işletmesi gibi- icraatlar dışında, gerek merkez gerek valilik tarafından yürürlüğe konulan mali, idari ve askeri hususlarla ilgili hukuki metin ve duyurular; yol, okul, hastane, telgraf hatları, hapisane, otel, cami, kanal, karakol, köprü yapım çalışmaları; vilayette görev yapan tüm devlet görevlilerinin isim ve vazifeleri; Rusçuk'tan Varna'ya yapılan demiryoluna dair haberler; vilayet dâhilindeki kar, yağmur, su baskını gibi doğa olayları ile tarımsal ve ticari hayata dair bilgiler; açılan panayır ve pazarlara ilişkin duyurular; kayda değer asayiş olayları; mahkeme kararları; vilayette iskân edilen Tatar, Nogay, Çerkes muhacirlerin iskânı hususları; Tuna Vilayeti'nde tahrir-i nüfus, emlak ve hayvan sayım sonuçları; salgın hastalıklar ile önlemleri konusunda bilgiler gazetenin *Mevadd-ı Husûsiye* başlığını süsleyen diğer bilgi ve haberlerdi.⁷⁰

Mevadd-ı Husûsiye başlığının bir konuya daha odaklandığı söylenebilir ki, o da Kalas'ta Fransızca bastırılıp dağıtıldığı söylenen bir beyannâme⁷¹ takiben -özellikle Mayıs 1867'de ihtilalcilerin Tuna Vilayeti'ne fiili saldırılarından sonra- öncelikli haberler arasındaki yerini alan Bulgar

yazar, “Midhat Paşa'nın Niş ve Tuna Vilayetlerindeki Yenilikçi Valiliği”, *Kebikeç, İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırma Dergisi*, sayı 18(2004), ss. 407-415; Aynı yazar, “Osmanlı Islahhanelerinin İşlevlerine İlişkin Bazı Görüşler”, Gaziantep Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt: 6, sayı:2(2007), ss. 113-127; Teodora Bakircieva, *Na kraçka pred vremeto: Dirjavnikut reformator Midhat Paşa, (1822-1884)*, Ruse 2009.

⁷⁰ *Tuna*, H.10 Şevval 1281-16 Şevval 1281, numero 1 ila *Tuna*, 20 Muharrem 1285, numero 272 arasındaki sayılarının tamamına yakını.

⁷¹ *Tuna*, 16 Zilhicce 1283, numero 165.

ayrılıkçılığı meselesiydi.⁷² Haberlerde muhatap olarak genellikle Bükreş'te kurulan Bulgar Komitesi mensupları alınıyor, dolaylı teşvikçi olarak da Rusya görülüyordu. “Bulgaristan’da fesat çıkarıp umumun rahat ve huzurunu bozan eşkiya” yorumuyla verilen haberlere, Bulgar “ahali ve mu’teberanından” Bulgarca olarak vilayet matbaasına gönderildiği duyurulan mektupların tercümeleri eşlik ediyordu. İhtilal taraftarlarını protesto eden mektuplarda “komitacıların bu hareketlerinin öncelikle Bulgarlara zarar verdiğinden bahisle, vilayette huzurlu ve refah içinde oldukları ve Osmanlı tebaası altında yaşamaya da bir itirazlarının olmadığı” türünden ifadeler yer alıyordu. Şiddet olaylarına karışanların yakalanma ve yargılanmalarının tüm ayrıntılarıyla paylaşıldığı gazete bu noktada, ihtilali destekleyen yerel ve uluslararası çevrelere valilik ve merkezin kararlılığını gösteren bir karşı propaganda aracı olma işlevini üstleniyordu.⁷³

Mevadd-ı Husûsiye bahsini kapatmadan önce bu başlığı besleyen haber kaynaklarına dair de bir iki tespit yapmak gerekebilir. Yukarıda tanıtılan haber ve bilgilerin neredeyse tamamının valilik ve bağlı yerleşim birimlerinin resmi evrakının katkısı ile şekillendiğini iddia etmek mümkündür. Zira gerek merkez gerek taşradan gönderilen haberlerdeki zaman, mekân ve sayısal ayrıntılara sivil yayıncılıkta en cevval muhabirlerin bile ulaşma imkânı olmadığını söylemeye gerek yok. Sadaret, valilik ve vilayet merkezindeki kurumlarla ilgili haber ve bilgiler doğrudan aktarılırken, bağlı yerleşim birimlerindeki faaliyet ve kayda değer gelişmeler ya doğrudan ya da “Vidin’den, Sofya’dan,⁷⁴ Lom’dan Mektub, Varna’dan

⁷² Bu konuda bkz., Halil İnalçık, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1943; Hüdaî M. Şentürk, *Osmanlı Devleti’nde Bulgar Meselesi (1850-1875)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1992.

⁷³ *Tuna*, 4 Muharrem 1284, numero 169; *Tuna*, 6 Safer 1284, numero 178; *Tuna*, 9 Safer 1284, numero 179; *Tuna*, 13 Safer 1284, numero 180; *Tuna*, 15 Safer 1284, numero 181; *Tuna*, 19 Safer 1284, numero 182; *Tuna*, 26 Safer 1284, numero 184; *Tuna*, 3 Rebiü’l-evvel 1284, numero 186; *Tuna*, 7 Rebiü’l-evvel 1284, 187; *Tuna*, 19 Rebiü’l-evvel 1284, numero 190; *Tuna*, 17 Rebiü’l-ahir 1284, numero 198; *Tuna*, 20 Rebiü’l-ahir 1284, numero 199; *Tuna*, 22 Cumade’l-ahire 1284, numero 216; *Tuna*, 2 Şaban 1284, numero 227.

⁷⁴ Örneğin Sofya’dan Mektub başlığıyla gönderilen bir haberde “Şaban’ın beşinci Çarşamba günü saat yedi raddelerinde Sofya’da şiddetlice bir hareket-i arz vuku’ bulmuş ve bazı ebniye ve duvarlar münhedim olmuş ise de hamd olsun nüfusca telefât vuku’ bulmamıştır.” deniyordu. Aynı sayıda Vidin’den Mektub ibaresinden sonra “Receb-i şerifin on dördüncü günü Ferik Saadetlü Ömer Paşa ve saadetlü Kaimmakam Paşa hazretleriyle memûrin ve muteberân-ı ahâli hazır oldukları halde Vidin mekteb-i rüşdiyesi şakirdânının Arabi ve Farişi ve ilm-i hesabdan imtihanları icra olunarak irâd olunan esileye güzel güzel cevablar verilmiş ve sülûs ve rık’a hatları dahi bi’l-müşâhade-pesend olunmuş ve şakirdân-ı mumaileyhimden dört neferine şehadetnâme verilerek...” türünden haberler vardı. *Tuna*, 26 Şaban 1283, numero 136.

Tahrirat” türünden başlıklarla gazetede ki yerini alıyordu.⁷⁵ Bu ibareleri taşıyan haberlerin önemli bir kısmı, belediyelerin faaliyetleri,⁷⁶ asayiş olayları, hava olayları, ekim, dikim ve hasat haberleri ile okullardaki imtihanlarla ilgiliydi. Sözü edilen tüm bu haber ve bilgilerin önemli kaynaklarından biri, kazalardan her ay merkeze iletilen vukuat ve muhasebe (aybaşı defterleri) cetvelleriydi. Öyle anlaşılıyor ki, gazetede yer alacak haber, bilgi ve ilanların büyük çoğunluğu kaza tahrirat müdürleri ve valilik özel kaleminin katkısı ile muharrirlerle buluşturuluyordu.⁷⁷

Mevadd-ı Umûmiye

Tuna Vilayeti'ne ilişkin haber ve bilgiler *Mevadd-ı Husûsiye* başlığı altında aktarıldığı için gazete *Mevadd-ı Umûmiye* başlığını vilayet dışında kalan İmparatorlukta ki diğer yerleşim birimlerine ait haberlere ve akla gelebilecek her konuda bilgi aktarma işlevine hasretmişti. *Mevadd-ı Umûmiye* başlığı altında belli başlı atama, azil ve nişan itasına dair bilgiler öncelikle paylaşılıyordu. Bu nitelikteki bilgiler genellikle ya merkezdeki kayda değer meclislerde alınan görevleri ya da nazırlık, valilik, mutasarrıflık ve sefirlik gibi üst düzey devlet görevlilerinin yeni vazifelerini ya da aldıkları nişan haberlerini kapsıyordu.⁷⁸ Rutin sayılabilecek bu duyurular dışında yerleşim birimlerindeki asayiş olayları, imar faaliyetleri, hastalık, yangın, yağış ve deprem benzeri doğa olaylarına bol bol yer veriliyordu.⁷⁹

⁷⁵ Gazetenin “taşrada” bir tür muhabirlik sistemi kurmaya çalıştığı ancak yaygınlaşmadığı anlaşılıyor. *Lom'dan Tahrirat-ı Mahsûsa* başlığı ile gönderilen ve bir asayiş olayından bahsedilen mektupta “*Tuna gazetesinin muhbirliğini kabul idüb ilk def'a olmak üzere ber-vech-i ati havâdisi beyan iderim...*” hitabı ile başlayıp “*...ileride vukuat olur ise yazarım*” diye biten haber dışında muhabirlikle ilgili bir kayda rastlanmamıştır. Bkz., *Tuna*, 4 Safer 1282, numero 16.

⁷⁶ Osmanlı şehirlerinde ilk örgütlü belediyeler için bkz., İlber Ortaylı, *a.g.e.*, ss.178-179.

⁷⁷ BOA.C.MF., Dosya No: 79, Gömlek No: 3942.

⁷⁸ “Paris sefaret-i seniyyesine Safvet Paşa nasbolunmuştur”. “Kastamonu eyaleti mutasarrıflığının sâbık Tırhala valisi İsmail Paşa'ya verildiği”, “Divân-ı Muhasebât azalığının sâbık Posta Nazırı Agah Efendiye tevcih edildiği”, “Maliye Nazırı Mehmet Rüştü Paşa ile Edirne Valisi Hurşit Paşa'ya Mecidiye nişanı verildiği” gibi: Bkz., *Tuna*, 27 Muharrem 1282, numero 15; *Tuna*, 7 Safer 1283, numero 80. Bazı nizamnâmelerin de bu sütun altında verildiği görülmektedir: Kumpanya teşkiline dair nizamnâme, Aşar nizamnâmesi, kontrato nizamnâmesi, Müskirata dair nizamnâme bunlardandı. Örnek için bkz., *Tuna*, 17 Rebiü'l-evvel 1282, numero 22.

⁷⁹ Kudüs, Edremit ve Ayvalık telgraf hatlarının hizmete açıldığı, İstanbul, Kal'a-yı Sultaniye ve Kütahya'da yangın çıktığı, Bursa'da deprem olduğu, İzmir'de tarım arazilerinden fare sayısının arttığı, Gülhane meydanında bir park yapılacağı, İzmir'den Manisa'ya kadar inşa edilen demiryolunun faaliyete geçtiği, İzmir'de sermayesi yerli tüccardan olmak üzere İzmir Bankası adıyla bir banka kurulduğu, Zıştovi taraflarında yeni bir maden keşfedildiği, Bosna'da araba şirketi ve memleket sandıklarının faaliyete geçtiği, yanan Feshane'nin

Ülkedeki yeniden yapılanma haberlerinin öncelendiği bu tür haberlerde demiryolu, telgraf hattı, kurulan yeni şirket, banka ve fabrikalardan okuyucu haberdar ediliyor ve bu tür gelişmelerden övgüyle söz ediliyordu. Salgın hastalıkların diğer öncelikli haber olduğu bu sütunda salgının menşei, yaygınlık kazandığı bölgeler, hasta ve vefat edenlerin sayıları ile karantina bilgileri aktarılıyordu. Asayiş meselelerinde ise can kayıplarının yaşandığı olaylar ile okuyucunun ilgisini çekebilecek duygusal hadiselerle, kitlesel sayılabilecek isyan ve çatışma haberleri önceleniyordu.⁸⁰

Gazetenin ilgi gösterdiği hususlardan biri de ülke içi ya da dışındaki basın yayın faaliyetleriydi. Merkez ve taşrada yayımlanmaya başlayan gazete ve dergiler tanıtılıp, içeriklerine dair bilgiler aktarılıyor; özellikle Türkçe yayımlananlara ilişkin olumlu yorumlar yapılarak, genellikle ilk sayısındaki *mukaddime* okuyucu ile paylaşılıyordu.⁸¹

yerine yenisinin inşa edilerek günde üç bin fes üreten bir makinenin İngiltere'den sipariş edildiği, Saraybosna'da hissedarların oluşturduğu bir aba fabrikasının kurulacağı, Beyrut-Şam arasındaki karayolunda lokomobillerin taşımacılık yapacağı, Sivas, Trabzon ve Ankara'da emlak sayımı yapmak üzere memûrların gönderildiği, Edirne'de aşırı yağmur yağdığı, Maarif-i Umûmiye Nezâreti'ne bağlı olarak hizmet edecek bir Tercüme Cemiyeti'nin faaliyet geçtiği, olası kolera salgınlarında görev yapacak bir komisyonun Bâb-ı Zabtiye'de görev yapmaya başladığı, sadece ekmeğin fırınlarına verilen ekmeğin imal ve satışı hakkının simit ve börek fırınlarına da verildiği. Bu nitelikteki bazı haberler için bkz., *Tuna*, 4 Safer 1282, numero 16; *Tuna*, 17 Rebiü'l-evvel 1282, numero 22; *Tuna*, 27 Şevval 1282, numero 53; *Tuna*, 7 Zilhicce 1282, numero 64; *Tuna*, 17 Zilhicce 1282, numero 66; *Tuna*, 5 Muharrem 1283, numero 71; *Tuna*, 26 Rebiü'l-evvel 1283, numero 94; *Tuna*, 2 Cemaye'l-evvel 1283, numero 104; *Tuna*, Gurre-i Cumade'l-ahire 1283, numero 112; *Tuna*, 5 Cumade'l-ahire 1283, numero 113; *Tuna*, 24 Ramazan 1283, numero 144.

⁸⁰ Manav esnafından birinin “ziyadece” zarar ettiğinden kendini dükkânında astığı, zengin bir kıza âşık olan fakir bir gencin evlenme isteğinin geri çevrilmesi üzerine kendini bir binanın ikinci katından attığı, bir ustanın gündüz vakti sarhoş gördüğü çırağını döverek öldürdüğü, İnöz postasının Edirne taraflarında soyulduğu, Suriye'ye bağlı Humus zabtiye erlerinin kurban etlerinden bir kısmını kebab yapmak için telgraf tellerini kullandıkları ve bu etlerden yiyeceklerin hepsinin hayatını kaybettiği, Cebel-i Lübnan'da karışıklık çıktığı, Küdüs Sancağına bağlı Gazze'de yerleşik ahali ile göçebelerin çatıştığı, Beyrut'ta meydana gelen asayiş olayları nedeniyle birkaç firkateynin oraya gönderildiği. Bazı örnekler için bkz., *Tuna*, 3 Zilhicce 1282, numero 63; *Tuna*, 9 Şaban 1283, numero 131; *Tuna*, 6 Safer 1284, numero 178.

⁸¹ Bosna'da kurulan matbaa için bir Avusturyalı ile yıllık 45 bin kuruşa bir sözleşme yapıldığı, Trablusgarb vilayetinde *Fevaid-i Garbiye*, Suriye vilayetinde de *Suriye* isimli vilayet gazetelerinin yayımlanmaya başladığı, İstanbul'da ise -Ermenice - *Alaim-i Sima* adlı gazete, bir tarafı Bulgarca bir tarafı Rumca olmak üzere *Makidonya* isimli bir gazete, İtalyanca yayın yapacak bir gazete, *Muhbir*, *Ayine-i Vatan* ve *Utarid* adlı gazetelerin yayın hayatına girdikleri. *Mecmua-yı Fünun*'un yeniden yayımlanmaya başladığı, haftada üç gün yayımlanan *Tercüman-ı Ahvâl*'in artık Cuma günleri dışında her gün yayımlanacağı. Bkz., *Tuna*, 27 Şevval 1282, numero 53; *Tuna*, 7 Safer 1283, numero 80; *Tuna*, 15 Muharrem

Okuyucuya ilginç gelebilecek türden haber, bilgi ve istatistikler ise *nev'iyeye cinsinden/kabilinde* olarak tanımlanan bir kategori altında verilmekteydi.⁸² Fransa ve Rusya'daki okul ve öğrenci sayılarından, insan boyunun hangi yaşa kadar uzayabileceğine kadar ilginç ve istatistikî bilgiler aktarılıyordu. Bu bölümde ışık hızından, elektriklenmeye, eczane ve tiyatro tarihinden pusula ve camın yaygınlaşmasına kadar faydalı bilgiler de ihmal edilmiyordu. Hastalıklar, belirtileri ve ne tür tedaviler uygulanması gerektiğine -kimisi günümüz bilgileriyle örtüşmese de- dair bilgiler bu sütunun diğer konularındandı. Sözü edilen haber ve bilgiler dışında incelenen dönemde gazetenin bu sütununun başlıca olarak *Memleketeyn meselesi*, *Girit meselesi* ve padişahın Avrupa seyahatine odaklandığı söylenebilir.

Eflak ve Boğdan'ın Kuza Bey⁸³ (Alexandru Cuza) liderliğindeki birleşme sürecine⁸⁴ ilişkin (1859-1862) değerlendirmelerden, Almanya prenslerinden Şarl Hohenzollern'in (Prens Karl von Hohenzollern) 1866 yılında Memleketeyn voyvodalığına atanması⁸⁵ ve sonrasındaki gelişmelere kadar

1283; *Tuna*, 19 Cumade'l-ahire 1283, numero 117; *Tuna*, 19 Şaban 1283, numero 134; *Tuna*, 10 Ramazan 1283, numero 140; *Tuna*, 24 Ramazan 1283, numero 144; *Tuna*, 18 Muharrem 1284, numero 173.

⁸² Kanadalı bir kızın önceleri senede beş iğne yutarken, şimdilerde günde 130'a kadar iğne yuttuğu, dünyada dört bin bitki çeşidi bulunduğu, Fransa'da 47.013 okul ve bunlarda okuyan 2.180.000 öğrenci olduğu, öğretmen yetiştirmek için 72 okul ve ayrıca 40 Darülfünun olduğu, Yeni Zelanda yerlilerinin alt dudaklarını delerek çenelerinin üstüne doğru ağaçtan yapılmış bir çukur tabak yerleştirdikleri, İngiltere'de yargıçların uzun etek, geniş cübbe, başlarından omuzlarına dökülen kuzu yününden saç takmaları ve hiç sakal ve bıyık bırakmamalarının eski adetleri olduğu, arı ve böcek sokmalarında kulak kiri ve limonun faydasının olduğu gibi ilginç bilgiler dışında saatin icadı ve yaygınlaşması, ışık hızı, camın kullanımı, pusulanın icadı, ay tutulması, bulut oluşumu ve diğer hava olaylarının nedenleri, elektriklenme konusu, eczane ve tiyatro tarihine dair bilgiler dışında kolera ve kuduz başta olmak üzere çeşitli hastalıklara dair bilgiler veriliyordu. Bazı örnek haber ve bilgiler için bkz., *Tuna*, 4 Safer 1282, numero 16; *Tuna*, 2 Rebiü'l-evvel 1282, numero 20; *Tuna*, 9 Rebiü'l-evvel 1282, numero 21; *Tuna*, 17 Rebiü'l-evvel 1282, numero 22; *Tuna*, 14 Zilhicce 1282, numero 65; *Tuna*, Gurre-i Cumade'l-ahire 1283, numero 112.

⁸³ Kuza Bey'in ülke içinde ve dışındaki seyahatleri, kişisel ve ailevi hususiyetleri de okuyucu ile paylaşıyordu. Örneğin 12 Mayıs 1844 tarihinde evlendiği, annesinin vefatı nedeniyle Kalas'a gideceği, Avrupa'ya yapacağı seyahat, Almanya'daki bir kaplıcaya gideceği gibi. *Tuna*, 21 Zilhicce 1281, numero 10; *Tuna*, 20 Muharrem 1282, numero 14; *Tuna*, 4 Safer 1282, numero 16; *Tuna*, 29 Ramazan 1282, numero 49.

⁸⁴ *Tuna*, Selh-i Zilkade 1282, numero 61.

⁸⁵ "13 Nisan 1866 tarihinde Bükreş'ten alınan havâdise göre" ibaresiyle verilen bir başka haberde, Almanya prenslerinden Şarl Hohenzollern'in Memleketeyn voyvodalığına atandığı bilgisinden sonra, Boğdan'ın birkaç yüz seneden beri müstakil bir Bey idâresinde olduğu halde Kuza Bey döneminde birleştikleri "ancak Boğdan ahâlisinin bu birleşmeden hoşnut olmadıkları" yorumu eklenmişti. Bkz., *Tuna*, 3 Zilhicce 1282, numero 63.

çok çeşitli konularda haber ve bilgiler paylaşıyordu. Bu haberlerin geneline bakıldığında Memleketeyn'in bağımsızlığına katkıda bulunabilecek uluslararası durum, askeri ve mali yapı, parlamento kararları ve tüm bu hususlarla ilgili halkın tavrının mercek altına alındığı görülür. İthal Prens fikrine sıcak bakılmayan gazetede, Memleketeyn'in Rusya, Avusturya, Fransa ve İngiltere ile olan ilişkileri izleniyor, Bâb-ı Âli'nin olası bir oldubittiyi kabul etmeyeceği ve İngiltere'nin de bu düşüncede olduğuna dair mesajlar veriliyordu.⁸⁶ Şarl Hohenzollern'le meclis arasındaki ilişkilerin olumsuz seyrettiği, eski dönemde büyük devletlere tanınan banka ve demiryolu gibi imtiyazların uluslararası boyuta taşındığına dair haberler paylaşıyordu.⁸⁷ Askeri ve mali hususların da dikkatle takip edildiği *Mevadd-ı Umûmiye* başlığında Memleketeyn'in savaş kapasitesi ve asker sayısına dair istatistikî bilgiler paylaşıldığı gibi, mali ve beşeri potansiyeline

⁸⁶ “Bükreş'ten alınan tahriratın tercümesidir” ibaresiyle verilen bir başka haberde, ölçü ve tartı aletleriyle ilgili yeni düzenlemelerle, banka ve demiryoluna dair Kuza Bey tarafından imzalanan ve yeni yönetim tarafından kabul edilmeyen kararların emarete huzursuzluk yarattığı, özellikle demiryolu anlaşmasının yeni yönetim tarafından kabul edilmemesini İngiltere ve Fransız konsolosluklarının protesto ettiği bilgisi verilmektedir. Bkz., *Tuna*, 29 Ramazan 1282, numero 49. Başka bir nüshada “Şarl Bey'in Rusya hanedanından Prens Kostantin'in kızıyla evleneceği haberi alınmıştır” bilgisini paylaştıktan sonra parantez içinde “artık bundan sonra sıra Sırp Beyi ile Karadağ Knezi'ne geldi elbette bunlar için de birer prenses hazırlanmıştır” deniliyordu. Rusya ve Avusturya ile birlikte Memleketeyn'in Prut nehrinde gemi taşımacılığı konusunda 18 maddeden oluşan bir anlaşma imzaladığı. Bükreş yakınlarında bir panayırın açıldığı. Memleketeyn emaretince bir Amerikalıdan dakikada 16 atış yapabilen tüfek satın alınarak askerlerine dağıtacağı haberi. Bkz., *Tuna*, 23 Zilkade 1284, numero 258; *Tuna*, 23 Şaban 1283, numero 135; *Tuna*, 21 Ramazan 1283, numero 143.

⁸⁷ Prens padişah tarafından kabul edilerek bir murassa kılıç hediye edildiği ve prensin dönüşte gösterişli bir biçimde karşılandığı. Bkz., *Tuna*, 3 Receb 1283, numero 121. Bir başka haberde Memleketeyn meclislerinin açılışı sürecinde Şarl Bey bizzat meclise gitmiş, meclis üyelerinin yarısı ve senato denilen meclisin ise 76 azasından yalnız 29'unun hazır bulunduğu halde resmi nutkunu söylemiştir. Nutukta büyük devletlerin ve Osmanlı Devleti'nin kendisini kabul ve tasdik ettiğini ve Devlet-i Aliyye himayesinde olarak her türlü tanzimat ve gelişme çabalarının süreceğini ifade etmişlerdir. Bkz., *Tuna*, 27 Receb 1283, numero 128. Bir başkasında meclislerdeki en önemli gündem konusunun eski idâre tarafından verilen imtiyazlar hususu olduğu. Bkz., *Tuna*, 16 Şaban 1283, numero 133. Bir başka haberde “Memleketeyn meclisinde bütçe görüşmelerinde vergi ve diğer mali düzenlemeler konusunda anlaşmazlığa düşülerek divan üyelerinin istifa ettikleri anlaşılmaktadır” denilmekteydi. Bkz., *Tuna*, 3 Ramazan 1283, numero 138; *Tuna*, 7 Ramazan 1283, numero 139; *Tuna*, 10 Ramazan 1283, numero 140; *Tuna*, 20 Şevval 1283, numero 150; *Tuna*, 23 Şevval 1283, numero 151. 19 Ocak 1868 tarihli nüshada ise Memleketeyn emareti millet meclisinin hükümete gösterdiği şiddetli muhalefet nedeniyle Bey tarafından dağıtılmış ve yeni mebusların seçilmesi emredilmişti. “Bükreş'ten alınan haberlere göre” yeni mebusların tamamı bağımsızlık yanlısı boyarlardan oluştuğu haberi alınmıştır” denilmekte idi. Bkz., *Tuna*, 24 Ramazan 1284, numero 242.

dair⁸⁸ bilgiler de veriliyordu.⁸⁹ Haberlerde Memleketeyn'in emaret, yöneticisinin Bey, meclisinin divan, hükümet üyelerinin ise -örneğin hariciye müdürü- müdür olarak tanımlanması, Bâb-ı Âli nezdindeki konumunu hatırlatıyordu. Bu hatırlatmalara Memleketeyn'in mali durumunun kötü olması ve halkın asayişsizlik, pahalılık ve yoklukla boğuştuğuna dair haberler de dâhildi.⁹⁰

⁸⁸ Memleketeyn'de yapılan son nüfus sayımı bilgilerini de paylaşan gazete, Eflakların iki milyon dört yüz bin, Boğdanlıların ise bir milyon altı yüz bin olarak sayıldığı bilgisini vermektedir. Bkz., *Tuna*, 29 Ramazan 1282, numero 49.

⁸⁹ Prens Şarl Hohenzollern'in önce Moldova taraflarına gittiği, Bey'in umûr-ı hâriciye müdürünün istifa ettiği, savaş araç gereçleri konusunda bilgi edinmek için 3 askeri görevlinin Paris'e hareket ettiği, emaretin maliyesinde görülen açığın kapatılması için Prens'in kişisel hesabından on bin Macar altını verdiği, emaret askerlerinin 37 binden 12 bine, daha sonra ise 7831'e indirildiği ve bunlardan 6141 neferinin piyade, 420 neferinin istihkâm, 600'ünün süvari ve 500 kusununun da topçu olduğu bilgisi verilmekte ve Memleketeyn'in geçen yılki askeri harcamalarının 43.882.000 kuruş olduğu ve bu rakamdan 7.530.000 kuruş indirim yapıldığı haberleri verilmekteydi. Bkz., *Tuna*, 22 Rebiü'l-ahir 1283, numero 101; *Tuna*, 25 Rebiü'l-evvel 1283, numero 102. Bu nitelikteki bir başka haberde Memleketeyn maliye nezareti başkâtibinin 50 milyon franklık bir borç anlaşmasının senetlerini imzalamak ve borçlanma ile ilgili diğer hususlarda görüşmeler yapmak üzere İngiltere ve Fransa'ya gittiği, emaretin gümrük vergisi oranının %3'e inmesi beklenirken, %5'e çıkarılması nedeniyle Bükreş'teki büyük devlet temsilcilerinin hükümeti protesto ettiği. Bkz., *Tuna*, 15 Cumade'l-ahire 1283, numero 116.

⁹⁰ Gazetenin Memleketeyn'de yaşayan Yahudilere ilişkin gelişmelere de ilgi gösterdiği anlaşılıyor. Örneğin Ulahlı bir papazın öldürülerek Yahudi mahallesine atıldığı ve "güya Yahudiler tarafından katledildi" denilerek birkaç bin Ulah'ın Yahudi mahallesine saldırarak 70-80 kişiyi katlettiği, yine Yaş kasabasında Yahudilere yapılan eziyet haberlerine yer veriliyordu. Boğdan tarafında tifüs salgını olduğu, Eflak yakasında kolera salgınında 26 kişinin hayatını kaybettiği, Memleketeyn'de 12-15 paradan satılan mısır ununun son zamanlarda 35-40 paraya çıktığı, bir Macar altını olan samanın 3 Macar altınına alınıp satıldığı ve kıtlık yüzünden herkesin elindeki hayvanları yarı fiyatına sattığı, özellikle Boğdan taraflarında ahalinin üç günde bir dilim ekmek bulamadığı ve fakirlerin açlıktan ölmeye başladıkları. Eflak lisaniyla Yaş'ta haftada iki defa *Konstitüsyon* isimli ve Kalas'ta da bir tarafı Fransızca bir tarafı Eflak lisaniyla olmak üzere bir gazete çıkarılacağı. Bükreş'te hırsızlığın önlenmesi için serseri ve işsizlerin Memleketeyn'den çıkarıldığı ve yine Tuna sahillerinde bulunan serseri Bulgarların uzaklaştırıldığı. Memleketeyn'deki tarım arazilerine ilişkin yapılması tasarlanan yeni düzenlemenin gecikmesi nedeniyle arazilerin vaktinde ekilemediği. Rusya ve Avusturya devletlerinin kontrolünde olan Memleketeyn posta idaresinin emaret tarafından yönetilmesine teşebbüs edildiği ve bu amaçla özel bir görevlinin Viyana'ya gittiği. *Tunal* 19 Rebiü'l-evvel 1283, numero 92; *Tuna*, 29 Muharrem 1284, numero 176; *Tuna*, 8 Şevval 1284; *Tuna*, 23 Zilkade 1284, numero 258; *Tuna*, 29 Rebiü'l-ahir 1283, numero 103; *Tuna*, 26 Zilkade 1282, numero 61; *Tuna*, 16 Şaban 1283, numero 133; *Tuna*, 23 Şaban 1283, numero 135; *Tuna*, 22 Cumade'l-ahire 1283, numero 118; *Tuna*, 16 Şaban 1283, numero 133; *Tuna*, 9 Zilkade 1284, numero 254; *Tuna*, 21 Zilhicce 1281, numero 10; *Tuna*, 13 Muharrem 1282, numero 13.

İkinci haber yoğunluğunu ise, Girit meselesi oluşturuyordu. Özellikle 26 Eylül 1866 tarihli nüshada “Kandiye’deki ordu merkezi olan Çatalköy’e on binden fazla “haşarat”ın saldırdığı ve 500-600 kadarının telef edildiği” haberinden sonra gazetenin bundan sonraki sayılarının neredeyse tamamına yakınında -olaylar gündemde olduğu sürece- az ya da çok Girit meselesiyle ilgili habere rastlanıyordu.⁹¹ Haberlerde Girit’teki olaylarda yabancı basının rolü,⁹² Osmanlı askerinin durumu,⁹³ fevkalade görevle orada bulunan Mustafa Naili Paşa ile ilgili haberler,⁹⁴ Yunanistan’ın askeri gücü,⁹⁵ Rumlara hitaben kaleme alınmış resmi ilamlar,⁹⁶ Girit’te bulunan Mısır askerlerine dair haberler,⁹⁷ yaralı askerlerle ilgili bilgi,⁹⁸ şehitlere yapılan yardımlar⁹⁹ gibi Girit meselesinin tarihi seyrinden, aldığı uluslararası boyuta, ihtilalcilerin faaliyetlerinden Yunanistan’ın verdiği desteğe kadar, Bâb-ı Âli’nin bu konuda izlediği politikaları oldukça ayrıntılı bir biçimde öğrenme imkânı sunan haber ve bilgiler yer alıyordu. Bulgaristan olayları konusunda üstlendiği misyonu burada da sürdüren gazete, ulusal bir mesele olarak gördüğü Girit’i her vesile ile savunuyor ve haber öncelikleri arasına alıyordu.

Üçüncü sıradaki haber yoğunluğunu ise, padişahın Avrupa seyahati oluşturuyordu ki, Abdülaziz’in Fransa, İngiltere, Belçika, Prusya ve Avusturya’daki temas ve kabulleri ile Tuna Vilayeti yoluyla İstanbul’a dönüş sürecine dair tüm safahat oldukça ayrıntılı bir biçimde paylaşılıyordu.¹⁰⁰

Mısır ve Sırbistan’a ilişkin haberler neredeyse eşit oranlarda ve nispeten azdı. Mısır Valisi İsmail Paşa ve veraset konusu ile valinin Avrupa ülkeleriyle ve özellikle İngiltere ile olan ilişkilerine dair haberler önceleniyordu.¹⁰¹ Belgrat kalesinin teslimi meselesi, Sırbistan’ın askeri durumu, Mihail Bey’in Bâb-ı Âli, Avrupa ve Rusya ile ilişkilerinin altının

⁹¹ *Tuna*, 16 Cumade’l-evvel 1283, numero 108.

⁹² *Tuna*, 23 Cumade’l-evvel 1283, numero 110.

⁹³ *Tuna*, Gurre-i Cumade’l-ahire, numero 112.

⁹⁴ *Tuna*, 6 Receb 1283, numero 122.

⁹⁵ *Tuna*, 9 Şevval 1283, numero 147.

⁹⁶ *Tuna*, 6 Şevval 1283, numero 146; *Tuna*, 25 Cumade’l-ahire 1284, numero 217.

⁹⁷ *Tuna*, Gurre-i Cumade’l-ahire, numero 112; *Tuna*, 27 Şevval 1283, numero 152.

⁹⁸ *Tuna*, 27 Receb 1283, numero 128.

⁹⁹ *Tuna* 2 Zilhicce 1283, numero 162.

¹⁰⁰ *Tuna*, 171,174,178,186,189,190-193,196,199. numerolar. Seyahate ilişkin ayrıntılar için bkz., Nihat Karaer, *Paris, Londra, Viyana; Abdülaziz’in Avrupa Seyahati*, Phoenix, Ankara 2003.

¹⁰¹ *Tuna*, 17 Zilhicce 1282, numero 66; *Tuna*, 7 Safer 1283, numero 80; *Tuna*, 26 Şaban 1283, numero 136; *Tuna*, 7 Ramazan 1283, numero 139; *Tuna* 23 Şevval 1283, numero 151; *Tuna*, 9 Safer 1284, numero 179.

çizildiği haberlere, koleradan 95 kişinin öldüğü ve asayişsizliğin yoğunlaştığına dair haberler eşlik ediyordu.¹⁰² Karadağ'la ilgili ise Sırbistan emaretinin Dersaadet'teki kethüdasının Mihail Bey tarafından Karadağ'a gönderildiği haberi ile Karadağ Knezine padişah tarafından hediye edilen Silistre isimli vapurun İstanbul'a gelen knezlik memurlarına teslim edildiği haberi dışında bir bilgi yoktu.¹⁰³ Tunus'la ilgili ise Tunus valisinin 100 milyon franklık bir borçlanmayla ilgili Paris'e gittiği haberi dışında bir bilgi göze çarpmıyordu.¹⁰⁴

Mevadd-ı Umûmiye başlığının haber kaynakları konusunda da şunları söylemek mümkün görünüyor. Atama, azil ve nişan türündeki bilgiler *Takvim-i Vekâyi* başta olmak üzere Dersaadet gazetelerinden iktibastı.¹⁰⁵ *Nev'îye cinsinden* diye takdim edilen ilginç bilgi ve istatistikler genel olarak *Takvim-i Vekâyi* ile Rumca kaligrafiyle Türkçe yayımlanan *Anadolu* isimli gazeteden aktarılıyordu.¹⁰⁶ Diğer vilayet gazeteleri düzenli olarak *Tuna* matbaasına geldiği için ilgili vilayet ve çevresindeki yerleşim birimlerine ilişkin haberler sözü edilen vilayet gazetelerinden veya İstanbul gazetelerinden alınıyordu.¹⁰⁷ Vilayetlere ilişkin haberler -alıntılanma sıklığıyla- *Ruznâme-i Ceride-i Havâdis*, *Takvim-i Vekâyi*, *Tasvir-i Efkar*, *Muhbir*, *Tercüman-ı Ahvâl*, *Ayine-i Vatan* ve *İstanbul* gibi gazetelerden yapılıyor;¹⁰⁸ bilim, sağlık veya ticaretle ilgili hususlar ise anılan Dersaadet gazetelerinin yanı sıra *Takvim-i Ticaret*¹⁰⁹ ve *Sıhhatnüma*¹¹⁰ gibi dergi ve

¹⁰² *Tuna*, 25 Rebiü'l-ahir 1283, numero 102; *Tuna*, 5 Zilhicce 1283, numero 163; *Tuna*, Gurre-i Cumade'l-ahir 1284, numero 210; *Tuna*, 18 Cumade'l-ahire 1284, numero 215; *Tuna*, 24 Ramazan 1284, numero 242; *Tuna*, 9 Zilkade 1284, numero 254.

¹⁰³ *Tuna*, 9 Zilkade 1284, numero 254; *Tuna*, 22 Cumade'l-ahire 1283, numero 118.

¹⁰⁴ *Tuna*, 8 Muharrem 1284, numero 170.

¹⁰⁵ Örnek için bkz., *Tuna*, 27 Muharrem 1282, numero 15.

¹⁰⁶ Örnekler için bkz., *Tuna*, 4 Safer 1282, numero 16; *Tuna*, 9 Rebiü'l-evvel 1282, numero 21.

¹⁰⁷ *Tuna*, 4 Safer 1283, numero 79.

¹⁰⁸ Örnekler için bkz., *Tuna*, 20 Muharrem 1282, numero 14; *Tuna*, Rebiü'l-ahir 1282, 27; 14 Cemaziye'l-evvel 1282, numero 30; *Tuna*, Gurre-i Muharrem 1283, numero 70; *Tuna*, 14 Safer 1283, numero 82; *Tuna*, 27 Cemaziye'l-evvel 1283, numero 111; *Tuna*, 10 Ramazan 1283, numero 140; *Tuna*, 26 Cemaziye'l-ahire 1283, numero 119; *Tuna*, 6 Receb 1283, numero 122; *Tuna*, 26 Şaban 1283, numero 136; *Tuna*, 21 Ramazan 1283, numero 143; *Tuna*, 26 Rebiü'l-evvel 1283, numero 94; *Tuna*, Selh-i Zilkade 1282, numero 62; *Tuna*, 9 Şevval 1283, numero 147; *Tuna*, 4 Zilkade 1283, numero 154; *Tuna*, 22 Muharrem 1284, numero 174; *Tuna*, 2 Safer 1284, numero 177.

¹⁰⁹ Örnekler için bkz., *Tuna*, 26 Rebiü'l-evvel 1283, numero 94. *Tuna*, 26 Şaban 1283, numero 136; *Tuna*, 3 Receb 1283, numero 121; *Tuna*, 27 Muharrem 1282, numero 15.

¹¹⁰ Örnekler için bkz., *Tuna*, 30 Şevval 1283 Çarşamba, numero 153; *Tuna*, 16 Rebiü'l-evvel 1283, numero 91; *Tuna*, 8 Rebiü'l-evvel 1283 Pazar, numero 97; *Tuna*, 9 Şaban 1283, numero 131.

nevsallerden derleniyordu. Tabii bu bilgi aktarımı sırasında haber kaynağı muhakkak zikrediliyordu. *La Turquie, Le Courier d'orient, Levant Herald* gibi yabancı dilde yayın yapan gazetelerde yer alıp tercümesi Türkçe gazetelerde varsa aynen aktarılıyor,¹¹¹ İstanbul gazetelerinin bir şekilde yer vermedikleri ya da doğrudan Tuna Vilayeti'yle ilgili olanları *Tuna* mütercimleri tarafından haberleştiriliyor ve bu da gazeteye açıkça yazılıyordu.¹¹² "...nam gazetede yer alan bendin tercümesidir..." veya "bu kere nazar-ı mütalaamız olan ecnebi gazeteleri..." türünden ibarelerle yer alan bu haberler, İstanbul gazetelerinden alınanlara göre daha az bir yer işgal ediyordu.¹¹³ Bu başlığın haber kaynakları ile ilgili göze çarpan önemli hususiyet ise, Memleketeyn ve Sırbistan taraflarıyla ilgili haberlerin çoğunun ilgili emaret gazetelerinin tetkiki ya da özel bir çaba sonucunda elde ediliyor olmasıydı. "Eflak gazetelerinde görülmüştür"¹¹⁴ ibaresi taşıyan haberlerin yanı sıra, "vilayete gelip gidenlerden",¹¹⁵ "Eflak tarafından alınan haber-i mevsuka göre",¹¹⁶ "bu kere alınan ihbar-ı sahahaya nazaran"¹¹⁷ gibi açıklamalardan Tuna valiliğinin Memleketeyn'i çok sıkı izlediği anlaşılıyordu.¹¹⁸ Bir zamanların "Bâb-ı Âli'nin Avrupa'ya çevrilmiş iki gözü"ne¹¹⁹ artık Midhat Paşa'nın dikkatli ve bir o kadar da hiddetli -ayırılma hevesi ve Bulgar ihtilalcileri desteklediği için- bakışları yönelmişti. Bu bakıştan Sırbistan da nasibini alıyor, oradan gelen yayımlar ve gelip gidenler vasıtasıyla o bölge de dikkatle izleniyordu.¹²⁰

Havâdis-i Hâriciye

Bu başlık doğrudan Osmanlı Devleti'ni ilgilendiren meseleler ile Rusya, İngiltere, Fransa, Avusturya ve Prusya gibi ülkelerin politikalarının Osmanlı Devleti'ne olası etkilerine odaklanmıştı. Dönemin güncel siyasi, ekonomik ve askeri gelişmeleri, Avrupa meclislerinde alınan kararlar ve akla

¹¹¹ Örnek için bkz., *Tuna* 2 Zilhicce 1283, numero 162.

¹¹² Örnekler için bkz., *Tuna*, 29 Rebiü'l-ahir 1283, numero 103; *Tuna*, 5 Zilhicce 1283, numero 163.

¹¹³ *Tuna*, 12 Cumade'l-ahire 1283, numero 115; *Tuna*, 29 Rebiü'l-ahir 1283, numero 103.

¹¹⁴ *Tuna*, 22 Cumade'l-ahire 1283, numero 118.

¹¹⁵ *Tuna*, 9 Şevval 1283, numero 147.

¹¹⁶ *Tuna*, 23 Şaban 1283, numero 135.

¹¹⁷ Bkz., *Tuna*, 3 Ramazan 1283, numero 138.

¹¹⁸ Örneğin Prens Şarl'a suikast düzenlendiğine dair bir haber aktarıldıktan sonra "...Bosna gazetesinde görülmüş ise de buna dair bizce bir güne malumat olmadığı gibi, her gün Bükreş'ten Ruşçuk'a gelip giden adamlar olup onların dahi bu keyfiyetten haberleri olmamasına nazaran bu şayanın bî-esas olduğu anlaşılmışdır" denilmekteydi. Bkz., *Tuna*, 9 Şevval 1283, numero 147.

¹¹⁹ Tırnak içindeki yorum için bkz., Aurel Decei, "Boğdan", *İslâm Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1978, s.702.

¹²⁰ *Tuna*, 22 Rebiü'l-ahir 1283, numero 101; *Tuna*, 25 Rebiü'l-evvel 1283, numero 102.

gelebilecek her konuda paylaşılan bilgi ve istatistikler gazetenin bu başlığının büyük çoğunluğunu oluşturuyordu. Yoğun olarak paylaşılan ilk güncel haber, gazetenin yayına girdiği dönemde devam eden Amerikan İç Savaşı'yla ilgili olanlardı. "Amerika kıtasında şimaliler ile cenubiler beyninde 4-5 seneden beri devam etmekte olan harb..." türünden haberler oldukça fazlaydı. Şimalilerin savaşı kazanmak üzere oldukları, devam eden savaşın pamuk fiyatlarını yükselttiği ve silah teknolojisinde önemli gelişmelere neden olduğu okuyucu ile paylaşılıyordu. 14 Nisan 1865 tarihinde suikasta uğrayan Lincoln'un hayat hikâyesi ve Amerikan tarihindeki rolü üzerine yorumlar yapılıyordu. Lincoln'den sonra başkan olan Johnson'un biyografisi de oldukça ayrıntılı bir şekilde okuyucuya aktarılıyordu.¹²¹

Savaşın sonra ermesi ve sonrasındaki gelişmeler ele alınmakla birlikte 1865 Temmuz'undan sonra Amerika gündemden düşmüş ve bir süre sonra temel gündem Prusya-Avusturya rekabeti olmuştu. Prusya'nın Bismarck liderliğinde giriştiği Alman birliği mücadelesine geniş yer ayıran gazete, Bismarck'ın Fransa ile ittifakı, Nisan 1866'da imzalanan Prusya-İtalya ittifakı, 1866 Haziran'ında başlayan Prusya-Avusturya Savaşı ve Prusya'nın Temmuz 1866'da elde ettiği zafer ve Fransa-Prusya rekabetine ilişkin birçok ayrıntı okuyucuya duyuruluyordu.¹²² İtalya'daki iç gelişmeler, "Saksonya ve Lüksemburg meseleleri" de gazetenin dikkatle takip ettiği diğer gelişmelerdi.¹²³ Gazetenin hassasiyet gösterdiği bir başka haber, 1866 baharından itibaren uluslararası bir mesele haline gelen Girit'le ilgili olanlardı. Yine 1867 yılı 21 Haziran'ında başlayarak 47 gün süren Abdülaziz'in Avrupa gezisi, dış politika açısından bu sütunda da kendine yer bulan diğer önemli konuydu.¹²⁴ Prusya-Fransa rekabeti ve olası savaşa dair yapılan yorumlar, daha sonraki gelişmeler düşünüldüğünde, oldukça isabetliydi.

Avrupa ülkelerinin parlamentolarının açılış günleri, okunan nutuklar, yapılan görüşmeler hakkında şaşırtıcı ayrıntılar göze çarpıyordu.¹²⁵ İngiltere parlamentosunda Habeş meselesine dair yapılan görüşmeler...¹²⁶ Fransa'da arabacılardan sonra esnafın da eylem yaptıkları (gürüldüler çıkarmak)...¹²⁷ İtalya devletinde idam cezasının kaldırılması için senatoda

¹²¹ Örnekler için bkz., *Tuna*, numero 2,9-11,13,14,56.

¹²² 60.sayıdan itibaren neredeyse her sayıda -olayın sıcaklığı devam ettiği sürece tabii- bu konuyla ilgili haberlere rastlamak mümkündür.

¹²³ Örnekler için bkz., *Tuna*, numero 120,169,184,195.

¹²⁴ Örnekler için bkz., *Tuna*, numero 21,177,184.

¹²⁵ Örnekler için bkz., *Tuna*, numero 20,48,51,53,158.

¹²⁶ *Tuna*, numero 20.

¹²⁷ *Tuna*, numero 24.

görüşmeler yapıldığı, ancak teklifin reddedildiği...¹²⁸ Amerika'da olan devletlerin tamamı cumhuriyetle idare olunurken, Amerika usulüne aykırı olarak Meksika'da bir imparatorluğun kurulmasının Amerika milletine zul ve hakaret olduğu, bu nedenle Meksika İmparatoru'nun rahat imparatorluk edemeyeceği...¹²⁹ İngiltere'de *ahali meclisi* adı verilen meclislerin resmi bir statüsü olmamakla birlikte, ahalinin *efkâr ve arzularını* beyan etmek konusunda önemli fonksiyon üstlendikleri...¹³⁰ Fransa millet meclisinin açılışı vesilesiyle bir yıllık vekayinin anlatıldığı ...¹³¹ Avrupa'da bulunan *düvel-i meşrutanın* bir *millet meclisleri* olduğu, bu meclislerin kış mevsimi yaklaştığında açılıp, birkaç ay mesai yaptıktan sonra *azasının* dağıldığı ve Ekim ayının gelmesiyle Belçika devleti meclisinin açıldığı...¹³² İngiltere parlamentosu meclisinde şark meselesine dair Şubat'ın 15.Cuma günü görüşmeler yapıldığı...¹³³ Avrupa devletlerinin çoğunda olduğu gibi Fransa'da da *zadegân ve milletvekilleri meclisi* olup, bunlar senede bir defa toplanarak birkaç ay müddet ayrı ayrı çalışarak devlet için gerekli kanun ve nizamlar ile devletin yıllık gelir ve masrafları üzerine görüşme yaptıkları...¹³⁴ türünden birçok habere rastlanıyordu. Meclis haberleriyle bağlantılı olarak vermeye özen gösterilen ikinci haber türü, son alıntıda yer alan devlet bütçeleri ve hükümdarların tahsisatlarına dair olanlardı.¹³⁵

Fransa'nın Kuzey Afrika ülkelerine yönelik politikaları,¹³⁶ İspanya ve Latin Amerika ülkelerindeki siyasi gelişmeler de gazetenin ilgi alanındaydı.¹³⁷ Avrupa ülkelerinin askeri, mali ve beşeri potansiyellerine dair bilgilerin yanı sıra; askeri yenilik ve düzenlemeler, icatlar, basın-yayın faaliyetleri, ülkelerin mali durumları, kentlerdeki nüfus ve işyeri sayım sonuçları ve icatlara dair ilginç bilgi ve istatistikler de sık paylaşılanlar arasındaydı. İngiltere'de 1281 gazete, 554 dergi olduğu ve 72 gazetenin ise her gün basıldığı,¹³⁸ Londra'da 1 Nisan'da şaka yapmak âdeti olduğu,¹³⁹ Fransa'da kuduzdan geçen yıl (1864) 2.300 kişinin hayatını kaybettiği,¹⁴⁰ Japonların kâğıttan havlu, mendil, elbise ve ip yapabildikleri,¹⁴¹ bu aralar

¹²⁸ *Tuna*, numero 9.

¹²⁹ *Tuna*, 14 Ramazan 1282, numero 47.

¹³⁰ *Tuna*, numero 51.

¹³¹ *Tuna*, numero 53.

¹³² *Tuna*, numero 126.

¹³³ *Tuna*, numero 158.

¹³⁴ *Tuna*, numero 48.

¹³⁵ *Tuna*, numero 142.

¹³⁶ Örnekler için bkz., *Tuna*, numero 9-10,12,14,18,19.

¹³⁷ Örnekler için bkz., *Tuna*, numero 19,118.

¹³⁸ *Tuna*, numero 4.

¹³⁹ *Tuna*, numero 9.

¹⁴⁰ *Tuna*, numero 16.

¹⁴¹ *Tuna*, numero 25.

Hindistan’da aşırı sıcaklar olduğu, İtalya’da meydana gelen deprem sonrası bir yanardağın faaliyete geçtiği, Fransa’da bir dereye 1,5 metre uzunluğunda bir balık yakalandığı, İspanya’da yapılan nüfus sayımında nüfusun 15.658.586 kişi olarak tespit edildiği ve bunlardan 11.828.523 kişinin okuma yazma bilmediği; Fransa’da yapılan nüfus sayımında 37.382.225 kişinin kayda geçtiği; Londra’da 3.015.494, Paris’te ise 1.796.141 kişinin yaşadığı;¹⁴² Paris sokaklarını temizlemek için buharla çalışan bir makine kullanıldığı;¹⁴³ Amerika’da 15 kurşun atabilen bir tüfek, Viyana’da ise 16 beygir kuvvetinde bir hızar icat edildiği türünden birçok ilginç bilgi ve istatistik paylaşıyordu.¹⁴⁴

Yukarıdaki haberler esas itibarıyla *Ruznâme-i Ceride-i Havâdis, Tasvir-i Efkâr, Tercüman-ı Ahvâl, Takvim-i Vekâyi ve İstanbul*’dan alıntı idi. Fazla olmamakla birlikte, *Ruznâme-i Vekayi-i Mısriyye*,¹⁴⁵ *Takvim-i Ticaret*¹⁴⁶ ve *Ceride-i Askeri*¹⁴⁷ gibi süreli yayınlardan da faydalanılıyordu. Dış haberlerle ilgili en çok referans verilen *Ruznâme-i Ceride-i Havâdis* gazetesinin bu kadar tercih edilmesinin ilk sebebi, sözü edilen gazetenin, Londra ve Paris’te kurduğu muhabirlik sistemi nedeniyle, diğerlerine göre oldukça güncel haberler yapmasıydı. İkincisi de *Tuna*’nın önemseydiği parlamento haberlerini o gazetenin de idealize eder şekilde vermesiydi.

Tuna mütercimleri tarafından hazırlanan haberler “... adlı gazetede yer alan bir bendin tercümesidir...”¹⁴⁸, gazetemizin basılacağı sırada elimize ulaşan Avrupa gazetesi...,¹⁴⁹ Avrupa gazetelerinin bu günlerde en ziyade mevzubahs ve beyan eyledikleri..., Amerika’dan alınan havadislerle göre...,¹⁵⁰ Viyana gazetelerinden alınan havadislerle göre...” türünden ifadelerle okuyucuya takdim ediliyor ve matbaa mütercim ve muharrirlerinin emeği ile hazırlanan dış haberlere öncelik veriliyordu. Gerek *Mevadd-ı Umûmiye* ve gerek *Mevadd-ı Hariciye* başlığının bu kadar zengin olmasında gerek vilayetler, gerek İstanbul ve gerekse Avrupa’nın belli başlı şehirlerinden matbaaya gelen gazetelerin önemli katkılarının olduğuna kuşku yok.¹⁵¹

¹⁴² *Tuna*, numero 30-32.

¹⁴³ *Tuna*, numero 38.

¹⁴⁴ *Tuna*, numero 46,50-51.

¹⁴⁵ *Tuna*, numero 82,84,194,222.

¹⁴⁶ *Tuna*, numero 91.

¹⁴⁷ *Tuna*, numero 124.

¹⁴⁸ Örnekler için bkz., *Tuna*, numero 9-10,14,18-19,24,31,82,84,124, 208,211,221, 234.

¹⁴⁹ *Tuna*, numero 80.

¹⁵⁰ *Tuna*, numero 47.

¹⁵¹ Ahmed Midhat anılarında bu durumu “...Ya memuriyetim ne kadar tatlı! Avrupa’dan, İstanbul’dan, bütün vilayetlerden gazeteler gelir... “ demek suretiyle belirtmiştir. Ahmed Midhat Efendi, *a.g.e.*, s.138.

İlanât¹⁵²

Hemen her sayıda yer alan ilanların büyük bir bölümü resmi nitelikteydi ve bu tür duyuruların kayda değer bir bölümünü vilayet dahilindeki ticaret mahkemelerince verilen iflas ve konkordato ilanları oluşturuyordu.¹⁵³ İflasa ilişkin ilanlarda müflisten kimin alacağı varsa belirtilen güne kadar bunu ispat edecek belgelerle mahkemeye başvurması isteniyor, alacaklılara tanınan başvuru süresinin bitmesinden ve müflisin beyan ettiği ödeme planının şartlarının belli olmasından sonra bu kez konkordatoya itirazı olanların ilgili ticaret mahkemesine müracaatı talep ediliyordu.¹⁵⁴ İflas kararı aldırın tüccar veya kumpanyaların bir kısmında iştigal alanı belirtilmemekle birlikte, incelenen dönemde en çok müflis Rusçuk'taydı ve iflas eden esnafın çoğunu manifaturacılar -yirmiye yakın- oluşturuyordu. Dört iflasla ikinci sırayı bakkallar alıyor, birer olmak üzere zahire, ekmekçi, terzi, fırıncı, kürkçü, kaftancı ve abacı esnafı onları izliyordu.¹⁵⁵

Resmi nitelikteki ikinci ilan yoğunluğunu ise valilik ve bağlı kurumların duyuruları oluşturmaktaydı. Sözü edilen bu ilanların önemli bir kısmı *Tuna*'yı basmaktaki avantajını kullanan matbaaya aitti. Vilayet matbaası diğer matbaalara göre %10 daha ucuza basım işi yaptığından, basımını üstlendiği kitap, dergi ve zarfların tanıtımı ve pazarlamasına kadar çeşitli uzunluktaki ilanlarıyla basım işindeki etkinliğinin unutulmasına izin vermiyordu.¹⁵⁶ Valilik idaresindeki orman alanı, otel, bina, arsa, zahire anbarı, alet, edevat ve benzeri devlet mallarının satış ve kiralamalarına dair duyurular,¹⁵⁷ hayvan, dekakin, değirmen, dühan vb. vergilerin ihale miktar ve tarihleri,¹⁵⁸ gümrüklerde tüccarla anlaşamadığından satışa çıkarılan mallar, kaçakçılık sonucu el konulan eşya ve ürünler¹⁵⁹ ile Rusçuk'ta yanan fenerlerin ihalesi ve belediye kesimhanelerinin ilanları da bu başlıkta yer alan diğer duyurulardı. Resmi nitelikteki diğer ilan grubunu askeri kurumların et, erzak, elbise, peksimet, yem, ot, saman, fasulye ve don yağı - bu son ikisi İstanbul'daki askeri kurumlardan isteniyordu- gibi ihtiyaçlarının temini için açılan ihaleler oluşturuyordu.¹⁶⁰ Az olmakla birlikte posta

¹⁵² İlanât başlığı kaleme alınırken herhangi bir kronolojik kaygı gözetilmediği için gazetenin tam künyesi yerine sadece numero'su verilmiştir.

¹⁵³ Örnek için bkz., *Tuna*, numero 15.

¹⁵⁴ Örnek için bkz., *Tuna*, numero 35.

¹⁵⁵ Bkz., *Tuna*, numero 22,76,95,99,110,116,135,137,154,158,161,165,174-175,179,185-186,201,203,206,211-212,220-221,227,237,247,252.

¹⁵⁶ Bkz., *Tuna*, numero 1,12,14,21,78,99,139. Matbaa ve faaliyetlerinin anlatıldığı kısımda söz konusu eserlerden bahsedildiği için ayrıntıya girilmemiştir.

¹⁵⁷ Bkz., *Tuna*, numero 34,48,63,73,87,144,155,213.

¹⁵⁸ *Tuna*, numero 17,19,35,52.

¹⁵⁹ *Tuna*, numero 12,23,42,127.

¹⁶⁰ *Tuna*, numero 5,9,25,38,39,164,191,194.

arabasının güzergâh ve saat değişiklikleri,¹⁶¹ panayırların açılış tarihi değişiklikleri¹⁶² ile salgın durumunda nöbetçi doktor ve eczanelerin adreslerini gösteren ilanlara da rastlanıyordu.¹⁶³

Faydalı hususlar kontenjanından ücretsiz olarak¹⁶⁴ yayınlandığı anlaşılan duyuruların önemli bir kısmı, Bulgar okulları direktörlükleri ile herhangi bir Bulgar okulunda görev almak isteyen hoca adaylarına aitti. Adaylar bildikleri dilleri ve diğer donanımlarını sıralayarak iş arıyorlar,¹⁶⁵ Rusçuk, Vidin, Zıştovi, Hezargrad ve Şumnu'daki Bulgar okulları direktörleri de genellikle Bulgarca, Türkçe ve Fransızca bilen hocalar arandığına ilişkin duyurular yapıyorlardı. Kız okullarına hoca olacakların ayrıca dikiş ve nakıştan anlamaları isteniyordu.¹⁶⁶ Bulgar okullarının sınav tarihlerinin de yer aldığı gazetede, sınavı yapılacak sınıf ve dersler sıralanıyor¹⁶⁷ ve sınavın herkese açık olduğu ilan ediliyordu.¹⁶⁸ Varna'daki Bulgar mektebi yararına tanesi 10 kuruştan üç bin biletlik bir piyango düzenlendiği haberi de dikkat çekiyordu.¹⁶⁹

Gazete sütunlarını işgal eden bir piyango da Rus konsolosunun “on odalı, odaları sobalı, büyük salonlu, mutfaklı, iki çardaklı, 12 at ve iki inek bağlamaya uygun ahırlı, 30 dönüm içindeki çiftlik evi” için tertip edilmişti. Tanesi bir Macar altını olan (53 kuruş) 1200 bilet satışa çıkarılmış, biletler yeterli ilgiyi görmediği için yaklaşık 5 ay boyunca dönem dönem ilana çıkılmış;¹⁷⁰ bu sürenin sonunda yapılan çekilişte “meşhur” çiftlik evi 48 numaralı biletin sahibi şimendüfer kumpanyası memurlarından Luiz'e isabet etmişti.¹⁷¹ Fakat gazetede sık tekrarlanan duyurular piyango heveslilerinin iştahını kabartmış olmalı ki, çeşitli kişiler saat vb. vaatlerle piyango düzenlemeye kalkışmışlar ve valilik duruma el koymak zorunda kalmıştı.¹⁷²

¹⁶¹ Örnekler için bkz., *Tuna*, numero 26,206.

¹⁶² Örnekler için bkz., *Tuna*, numero 6,199.

¹⁶³ Örnekler için bkz., *Tuna*, numero 96,142.

¹⁶⁴ İlk sayısında, “...ilan ve reklam ücretlerinin sahiplerine ait olduğu, topluma faydalı hususları (maarif ve sanayi) içeren duyuruların ise ücretsiz olarak yayınlanabileceği” açıklamasına bakılırsa, satıra veya kelimeye göre bir ilan tarifesi bulunuyordu, ama incelenen dönemde buna dair herhangi bir bilgiye rastlanamadı. *Tuna*, numero 1.

¹⁶⁵ *Tuna*, numero 12,50.

¹⁶⁶ *Tuna*, numero 20,59,99,105,108,156.

¹⁶⁷ İlanda dikkati çeken dersler şunlardı: İlm-i Hesab, Bulgar Tarihi, Ulûm-ı Mezhebiye, Tarih-i Umûmi, Cebir ve Hendese ve Ulûm-ı Ticariye, Tarih-i Tabii, Hikmet-i Tabii, Coğrafya, Fransızca, Bulgarca ve Türkçe. Bkz., *Tuna*, numero 183.

¹⁶⁸ *Tuna*, numero 180,183.

¹⁶⁹ *Tuna*, numero 179; Bureşte'ki Latin milleti yetimhanesine yardım amacıyla bir piyango tertip edildiği haberi de vardı. Bkz., *Tuna*, numero 165.

¹⁷⁰ *Tuna*, numero 92-93,98,105,148.

¹⁷¹ *Tuna*, numero 150.

¹⁷² *Tuna*, numero 141.

Adreslerini oldukça ayrıntılı bir biçimde tarif eden işyeri sahipleri müşterilere şeker, tuz, kaya tuzu, kahve, un, koyun ve sığır eti, Dersaadet'ten gelen reçel, şurup ve şekerleme, ispirto, gaz, fitil, lamba, tahtakurusu ilacı, maden suları, cam, kâğıt, kösele, fes ve püskül gibi ürünlerin “âlâsını, keskinini ve ucuzunu” vaat ediyorlardı. Bunların dışında kürk, kereste, demir, demir çemberli ispirto fiçileri, Japonya'dan getirildiği ifade edilen “ipek tohumu”, coğrafya atlası ile kitap ve defter kapları da dükkânlarda müşterilerini bekliyordu.¹⁷³ İspirto ve unun Macar, maden suları, tahtakurusu ilacı ve coğrafya atlasının Viyana'dan getirildiği özellikle vurgulanıyordu. Valiliğe bağlı kurumlar da bu ticari hareketlilikte yerini alıyor, matbaa tarafından basılan eser ve zarflar dışında, ıslahhanede sipariş üzere yapılacak ayakkabıların çarşı fiyatından %5 daha ucuz olduğu hatırlatılıyordu.¹⁷⁴

Hizmet sektörünün¹⁷⁵ kayda değer rekabetlerinden biri hekimlik alanındaydı. Viyanalı doktor “elinden hekimlik ve cerrahlık geldiğinden” bahisle, göz ağrısını ve basuru iyileştireceğini, sıtmayı ise ilaç vermeden makine ile tedavi edeceğini ilan ediyordu.¹⁷⁶ Tababet konusundaki en iddialı ve en uzun reklamı Doktor Koğal? vermişti. Viyana'da uzun zamandır doktorluk yaptığını, sekiz yıl büyük bir hastanede göz hekimliğinde bulunduğunu ve iki yıl önce Bükreş'ten çağrılarak *mekteb-i harbiye* hastanesinde kendisine tahsis edilen odada hasta baktığını; ilk yıl 1500 ikinci yıl ise 3000 hastayı tedavi ettiğini iddia ederek, Bükreş'teki özel muayenehanesine gidecek Osmanlı tebaasına konaklama ve tercüman konusunda yardım vaat ediyordu.¹⁷⁷ Macaristan'dan Rusçuk'a gelmiş olan Doktor Fişer ise dâhili ve harici hastalıkları tedavi edeceği yönünde bir ilan vermişti.¹⁷⁸ Bükreş'ten İstanbul'a gitmek üzere Rusçuk'a gelmiş olan bir başkası ise halkı göz ve kulak hastalıklarında mahir olduğuna ikna etmeye çalışıyordu.¹⁷⁹ Dişçi Landov ağrısını ilaçla dindirdiği bir dişin bir daha ağrımayacağını, çürük dişleri sorunsuz temizleyeceğini, dolgu ya da “âlâ yapma diş” takabileceğini söyleyerek; dişle ilgili sorunu olanlara sadece 8 gün süre veriyordu.¹⁸⁰ Andon isimli doktor ise, “her bir hastalığa ilacı olduğunu” ve uzun süredir yatan hastaları az zamanda sıhhate kavuşturacağı

¹⁷³ *Tuna* numero 5,9,14,28-29,39,47,60,105,134,168,184,226,238,240.

¹⁷⁴ *Tuna*, numero 19.

¹⁷⁵ Hizmet sektörünün ilginç tiplerinden biri ise Rusçuk'taki Kiryakov'du. Mısır, arpa, buğday, ispirto alıp satmak, ev kiralamak, hizmetçi bulmak gibi işlerde kendine müracaat edilmesini istiyordu. Bkz., *Tuna*, numero 243.

¹⁷⁶ *Tuna*, numero 14.

¹⁷⁷ *Tuna*, numero 77,79.

¹⁷⁸ *Tuna*, numero 112,119.

¹⁷⁹ *Tuna*, numero 229.

¹⁸⁰ *Tuna*, numero 30.

müjdesini veriyordu.¹⁸¹ Bir istisna dışında gerek doktorların gerek diğer ilan sahiplerinin taahhütlerini ne ölçüde yerine getirdiklerine dair bir bilgiye sahip değiliz. Sözü edilen istisna ise gazetenin 10. sayısında Filibe’de bir pamuk fabrikası kurmak için duyuruda bulunan Bogorof’la ilgiliydi. Hissesi bir Osmanlı lirasından olmak üzere 5.000 hisseden oluşan bir şirket kuracağını ve elde edilen parayla 24 destgahlı bir fabrika faaliyete geçirerek bükümlü, düz iplik ve Amerikan bezi üreteceğini duyurup sonradan ortadan kaybolan Bogorof’un¹⁸² adına yaklaşık 2,5 yıl sonra tekrar rastlanılıyordu. Tek farkla ki, ilk ilanda kumpanyası için padişah’tan izin almayı başaran Bogorof bu sefer Bulgarca olarak yayınladığı gazetesinde Osmanlı Devleti ve Tuna valiliği aleyhinde -Hıristiyan çocukların Müslümanlaştırıldığı veya hapisanelerde işkence yapıldığı gibi- birçok iddia ile gündeme geliyordu. İddialara cevap veren *Tuna* gazetesi Bogorof’un fabrika macerasını hatırlatarak, “halkı ve kendi milletini dolandıran” birinin söylediklerine itimat edilmemesi gerektiği yorumunu yapıyordu.¹⁸³

Görünür nitelikteki diğer rekabet ise fotoğrafçılar arasındaydı. Rusçuk’ta bir süre rakipsiz olarak hizmet veren Mösyö Rehnic?, Viyana menşei taşıyan ve sürekli yenilediğini iddia ettiği aletlerle havanın açık veya kapalı olmasını dikkate almadan “fotoğraf vasıtasıyla resim aldığı” ilan ediyor ve yine Viyana’dan getirdiği çerçeve ve albümleri de pazarlamaya çalışıyordu.¹⁸⁴ Gazete yaklaşık dört ay sonra Hazarov? adlı bir fotoğrafçının da Rusçuk’a geldiğini ve fotoğraf hizmeti vermeye başladığını duyurmuştu. Ancak yeni gelen ya Rehnic’in kasaba merkezinde iyi tutunduğunu fark ettiği, ya da teknik donanımıyla baş edemediği için varoшта kiraladığı bir hanede hizmet edeceğini ilan etmişti.¹⁸⁵ Hazarov’un ismine bir daha ilanlarda rastlanmasa da Rehnic’in bir yıl sonra bir kadın rakibi ortaya çıkmış ve bir otele yerleşerek reklam vermeye başlamıştı. Madam Volf, kadın olmasının avantajını kullanarak makinesiyle “konak ve haremlere” gidip ailelerin resimlerini çekebileceğini ilan etmişti.¹⁸⁶

Gazete, 5.dereceden bir Mecidi nişanı, saat, meşine sarılı dört anahtar ve dört bin kuruştan fazla kâğıt paranın bulunarak hükümet yetkililerine teslim edildiğini duyurmuştu. Yine gazeteye göre İzzet, Sabit, Fehim, Manuk, Mehmed, Sünbül Ağa, Agob Ağa, Nahid Efendi, Osman Remzi ve Araba

¹⁸¹ *Tuna*, numero 38-39.

¹⁸² *Tuna*, numero 10.

¹⁸³ *Tuna*, numero 228.

¹⁸⁴ *Tuna*, numero 30,33-34,42.

¹⁸⁵ Öyle anlaşılıyor ki Hazarov fiyat da kırmış ve yarım arşın büyüklüğünde olan bir resmi ve kartvizit resimlerinin düzinesini 50’şer ve yarım düzinesini 30’ar kuruşa çıkaracağını beyan etmişti. *Tuna*, numero 34.

¹⁸⁶ Bkz., *Tuna*, numero 105.

Şirketi Umum Müdürü Siloş? mühürlerini kaybetmişlerdi.¹⁸⁷ Sonuncusu kişisel ve şirket mührünü kaybetmekle kalmamış, para kesesini de “kaptırmıştı”.¹⁸⁸ Mühür, anahtar benzeri kayıp ilanları dışında gazetede en hazin kayıp ilanı, Avusturya kumpanyası vapurlarından birisinin Tuna’da boğulduğu tahmin edilen makinecinin cesedinin aranma ilanıydı. Tuna’ya kıyısı olan kasaba ve köylerde oturanlardan üzerinde bir “iş donu” ve gömlekle kıyıya vuran birini görürlerse Rusçuk’taki acente yetkililerine haber vermeleri rica ediliyordu.¹⁸⁹

Eğlence ve diğer aktivitelere dair sadece iki ilan dikkat çekiyordu. Birincisi, hokkabazlıkta “mahareti bilinen” İranlı Mehmed İsmail Efendi’nin otel salonunda bir takım “yeni oyun” ve marifetler göstereceğini duyuran reklamı;¹⁹⁰ diğeri de Viyana’dan gelen bir eğitmenin vereceğini söylediği dans derslerine dairdi.¹⁹¹

Demiryolu şirketinin hisse satışı ilanları¹⁹² ile Avusturya kumpanya vapurlarının hareket saatlerini gösteren duyurular sık tekrar edilenler arasındaydı.¹⁹³ Bunların dışında gazetede ortaklık bitirme, eczane açılışı, komisyonculuk hizmeti veya yeni bir işyeri açıldığına dair duyurular, vilayetin çeşitli yerleşim birimlerindeki kişilere ait satılık ev, arsa, dükkân, bahçe, tekne vb. ilanlarına rastlanıyordu. Avusturya konsolosluğu yeni tedavüle çıkacak paralar ve tebaası altında faaliyet yürüten tüccarların yükümlülüklerine dair resmi nitelikteki ilanlar verirken,¹⁹⁴ Rus konsoloshanesi yukarıda bahsedilen piyangoyla satılan çiftlik evi dışında “gayet güzel ve dinç bir Avrupa atını” satılığa çıkarmıştı.¹⁹⁵

Tuna’nın Polemikleri

Gazetede rastlanan ilk polemik, *Ruznâme-i Ceride-i Havâdis*’in 16 Temmuz 1866 tarihili nüshasında isim verilmeden *menâfi-i umûmiye*

¹⁸⁷ Bkz., *Tuna*, numero 23,50,57,79,129,132,134,164,180,206,218.

¹⁸⁸ Bkz., *Tuna*, numero: 218.

¹⁸⁹ Bkz., *Tuna*, numero 155.

¹⁹⁰ Bkz., *Tuna*, numero 110.

¹⁹¹ Bkz., *Tuna*, numero 130.

¹⁹² Bkz., *Tuna*, numero 27-29. Demiryolu ile yeni tanışan vilayet sakinlerini uyaran şu ilan da ilginçti: “Demiryolu arabaları sair arabalara benzemeyip bunların geçtikleri yollar üzerine taş ve odun ve demir parçası gibi bir şey konulsa arabalar devrilir ve içinde olanlar telef olur. Binaenaleyh demiryolunu her kim az çok bozar ve yolun üzerine taş ve odun ve demir sair bu misillü şeyler bırakır ve arabanın devrilmesine sebep olur ise o kimse hakkında kürek cezasının icrası mukarrer olduğundan cümlenin malumu olmak için ilan olunur”. Bkz., *Tuna*, numero 30.

¹⁹³ *Tuna*, numero 49,63,158,161.

¹⁹⁴ *Tuna*, numero 14,16.

¹⁹⁵ *Tuna*, numero 139,143-144,147.

sandıklarının eleştirildiği uzunca bir yazıyla ilgiliydi.¹⁹⁶ Gazetenin takipçileri arasında olduğunu ve tespitlerinin Rumeli’de görevliyken edindiği gözlemlere dayandığını ifade eden yazı sahibi, zaman zaman eleştiri sınırlarını aşarak sandık sermayesinin elde edilmesi ve çiftçilere verilen borçlarla ilgili ciddi suçlamalarda bulunuyordu. Çiftçilerin sandık sermayesi için valilikçe talep edilen hisseyi vermeden ürünlerinin hasat edilmesine izin verilmediğini ve bunun da ürünlerin tarlada çürümesine neden olduğunu, üstelik çiftçilerin uğradıkları zararın bununla da sınırlı kalmayıp -ürünün tarlalarda beklemesi yüzünden- gelecek yılın ürünü için tarlalarını sürmelerinin de geciktiğini ve her iki mağduriyet nedeniyle de normalde borçlanmayacak kimselerin sıkıntıya düşerek sandıktan borç almaya zorlandığını iddia ediyordu. Sandığa her müracaat edenin de borç alamadığını, bizzat sandık komisyon üyeleri tarafından “sandıkta para yok” denilerek çiftçilerin çok yüksek faizlerle borç veren tefecilere yönlendirildiğini iddia eden yazı sahibi, bir şekilde sandıktan borç alabilenlerin rehin edilen arazi ve mülklerinin yok pahasına hükümetin eline geçme ihtimalinin olduğunu ileri sürüyor, sandığın faydalı değil zararlı bir uygulama olduğunu bir takım hesaplamalara girişerek ispat etmeye çalışıyor ve en sonunda da çiftçi kendi haline bırakılsa daha kârlı olurdu demeye getiriyordu.

Kısaca özetlenmeye çalışılan yazıya gazete 25 Temmuz 1866 tarihli nüshasında cevap vererek; yazı sahibinin ismini gizlemesine bir anlam veremediklerini, sandıkların devlete, memlekete ve millete faydasını dünyada hiç kimsenin inkâr edemeyeceğini ve dolayısıyla uzun bir cevap vermenin söz israfı olduğunu dile getirmekle birlikte, iddia sahibinin bazı eleştirilerine yine de kısa cevaplar vermeyi gerekli görüyordu. Çiftçilerin sandığa katkısının onları zorlamayacak oranlarda 30-40 para karşılığı tohumlarla yapıldığı söylenerek, toplandığı iddia edilen büyük paralara izah getiriliyor, sandıkların her gün ve saat ihtiyacı olanların yanında olduğunu ve rehin alınan arazi ve mülklerle ilgili iddiaların da gerçek dışı olduğu ifade ediliyordu. Ürünlerin tarlalarda çürümesinin sandık uygulamalarıyla ilgili bir durum değil, Niş taraflarında o yıl yağın aşırı yağmurla ilgili olduğunu ve mağdur olan birkaç köyün aşarının da padişah tarafından affedildiği söylenerek, iddia sahibinin sandık ve banka karşısı ya da faizle para verenler lehinde kalem oynatan kötü niyetli biri olduğu yorumu yapılarak, olayları birbirine karıştırmak suretiyle kasıtlı yazı yazan bu kişinin değerlendirmelerinin ciddiye alınmadığı izlenimi verilmeye çalışılıyordu.¹⁹⁷

¹⁹⁶ *Ruznâme-i Ceride-i Havâdis*, 3 Rebiü'l-evvel 1283, numero 446.

¹⁹⁷ *Tuna*, 12 Rebiü'l-evvel 1283, numero 90.

Sözü edilecek diğer sataşma İstanbul'da Fransızca yayımlanan *Le Courier d'orient*'da yayımlanan imzasız bir mektupla ilgiliydi. Yazı sahibi her ne kadar kendini gizlemişse de müdafaa ettiği kişinin açıkça zikredilmesi ve doğrudan Midhat Paşa'yı hedef alması yazıyı ilginç hale getirmekteydi. Mektubu Rusçuk'tan yazdığını söyleyen kişi, vilayette müfettiş-i hükkâm olarak görev yapan Necib Efendi'nin halktaki nüfuz ve saygınlığının etkisiyle özellikle vergilerin toplanması konusunda önemli başarı kazanmışken görevinden el çektilmesine valiye yakın bazı kimselerin -dolayısıyla valinin- neden olduğunu ima ediyordu. Yazı sahibine göre vilayette şahit olduğu iki tuhaf durum vardı. İlki bir zamanlar Vidin hapishanesinde yatmış olan birinin Midhat Paşa tarafından kethüda olarak görevlendirilmesi, diğeri de numune çiftliği için yasal olmayan bir şekilde halktan 5.000 kuruş para toplanmasıydı. Yazı sahibi ayrıca Necib Efendi'nin vilayette hizmetlerinin halk tarafından takdir edildiğini ve İstanbul'a giderken veda için "mahzun" bir kalabalığın toplandığını iddia ederek, bu çabalarının merkez tarafından da takdir edilerek kendisine nişan verildiğini söylüyordu.

Tuna verdiği cevapta, yazı sahibinin herhalde sözünü ettiği kalabalık ve izdihamda sıkıştığı için gerçekleri tam göremediğini söyleyerek alay ediyor; beş yıldır bu bölgede görev yapan Midhat Paşa'nın hiçbir zaman kethüda kullanmadığını, sözü edilen paranın da vilayetin ziraat işleriyle meşgul olan ve meclis-i ticaretin reisliğini yapan şahsa hazine tarafından ödendiğini, sonuç olarak yazı sahibinin iddialarının "dedikodu süprütüsü" olduğunu iddia ediyordu.¹⁹⁸

Gazete sütunlarına yansıyan diğer tartışma bu kez doğrudan *Le Courier d'orient* gazetesi yazarı tarafından kaleme alınan ve "okuma yazma bilmeyen halkın Tuna gazetesine zorla abone yapıldığı ve Zıştovili olup ıslahhaneye alınan iki Hıristiyan çocuğun orada "düçâr-ı sefâlet ve zarûret olmalarıyla" annelerine geri verilmesinin tavsiye edildiği bir haberdir.

İlk iddiaya, vilayetin dört milyona yakın nüfusundan¹⁹⁹ sadece 400 kişinin *Tuna*'ya abone olduğunu -vilayet çalışanları dışında- dile getirilerek, bu kadar nüfus içinde okuma bilen 400 abonenin olamayacağını iddia etmenin halkı cahil olarak kabul etmekle aynı anlama geleceğini ve bu değerlendirmenin de ancak kötü niyetle ve vilayetteki olumlu gelişmelerden duyulan rahatsızlıkla izah edilebileceği ifade edilerek; Beyoğlu'ndaki bir gazetecinin keyfine ve menfaatine uymuyor diye vilayet ahalisinin memnun

¹⁹⁸ *Tuna*, 19 Cumade'l-ahire 1283, numero 117.

¹⁹⁹ Vilayet nüfusuna dair bkz., Aşkın Koyuncu, "Tuna Vilâyeti'nde Nüfus ve Demografi (1864-1877)", *Turkish Studies*, Volume 9/4 Spring 2014, pp. 675-737.

olduğu çalışmaların kötü diye tanımlanmasının mümkün olamayacağı yorumu yapıldıktan sonra, yazar bilgi sahibi olmadan kötü niyetli insanların yönlendirmeleri ile düzmece ve kasıtlı haber yapmakla suçlanıyordu.

İslahhanede bakımsız bırakıldığı edildiği iddia edilen çocuklarla ilgili ise, babalarının vefatıyla fakir annelerinin isteği ile ıslahhaneye kabul edilen biri yedi diğeri dokuz yaşında olan iki çocuğun benzer durumdaki birçok çocuk gibi ıslahhanede her türlü ihtiyaçlarının karşılandığını, çocukların okuma yazmadan başka müretteplik sanatını da öğrendiklerini, bu gazete satırlarının dizilmesine sözü edilen çocukların da katkıda bulunmasıyla en güzel cevabın yine çocuklar tarafından verildiği belirtilerek, haberin bilgisizce ve kasıtlı hazırlandığı dile getiriliyordu.²⁰⁰

Tuna Vilayeti ve Midhat Paşa'ya dönük iddialar sadece İstanbul merkezli gazetelerden değil, zaman zaman ülke dışından²⁰¹ özellikle Rusya'da çıkan gazetelerde de yer alıyordu. Örneğin *Tuna* 1 Eylül 1867 tarihli nüshasında Petersburg'da yayımlanmakta olan *İbn-i Vatan* isimli bir gazetenin "Rusçuk'tan Mektup" adıyla yayınladığı bir haberin tercümesine yer veriyordu. Haberde "bu defa" Tuna Vilayeti'nde birkaç kişinin asıldığı, asılanlardan birinin de Rusçuk'ta bulunan Rusya konsolosluk kavasının ihtiyar babası olduğu, bu durumu konsolosun protesto ettiğini, ayrıca ordunun Balkan'da Panayot'un kumandasında olarak ilerlediğini, bu ilerlemeye Türklerin karşılık vermesiyle iki çatışma yaşandığını ve bunların birinde yalnız Kazak askerlerinden 400 kişinin telef olduğunu ve askerlerin başındaki Sadık Paşa'nın yaralandığını, 300 kadar askerinin de idam edildiğini ve gönderilen askerinin geri çekilmek zorunda kaldığını, Midhat Paşa'nın ihtilalin büyümemesi için çok uğraştığını hatta üzerlerine 40 milyon asker göndermekle tehdit ettiğini ve onların da kanımızın son damlasına kadar teslim olmayız dediklerini..." iddia ediliyordu. *Tuna* bu iddialara "...Bir devletin başkentinde basılan gazetenin bu kadar mükemmel haber almasına ne denilir? Bu gazetenin hangi iddia ve hatasını düzeltmek mümkün olur? Sadık Paşa hazretleri ve Kazak askerleri nerededir? Balkanda ordu denilen ormandaki tavşanlar mıdır? Kanımızın son damlasına kadar teslim olmayız diyenler, yargılanıp asılan eşkıya değil midir? türünden alaycı sorular

²⁰⁰ *Tuna*, 10 Ramazan 1283, numero 140.

²⁰¹ Belçika'da çıkan bir gazetenin Midhat Paşa'nın Bulgar mekteplerini tatil ettiği ve dini hususiyetlerine karıştığı vb. haberlere ilişkin bkz., *Tuna*, 2 Şaban 1284, numero 227. Yine, Rusya menşei taşıyan başka bir sataşmaya, gerek Osmanlı Devleti gerek Tuna Vilayeti'yle ilgili yapılan haberlerin nedeninin Osmanlı yönetiminden Bulgar ahalinin ümidini keserek Petersburg'dan medet umdukları ve Bulgarların Osmanlı himayesinden çıkmaya kararlı oldukları imajının yerleştirilmesine dönük çabaların bir ürünü olduğu yorumu yapılmıştı. *Tuna*, 19 Rebiü'l-evvel 1284, numero 190.

sorulmaktaydı. Lehistan'ın aksine Osmanlı Devleti'nde değil asmak, kimseye yargılamadan en küçük bir ceza bile verilemeyeceğinin altı çizilen haberde, gazetenin yalan haber yaptığının çok açık olduğu ifade ediliyordu.²⁰²

Konu edilecek son tartışma ise, Tuna'nın 19 Aralık 1867 tarihli nüshasında ürünlere zarar veren, bina sıvaları ve kubbeleri tahrip eden kargaların itlaf edilmesiyle ilgili vilayet meclisinden çıkan bir kararla ilgiliydi. Duyuruda kargaların verdiği zararlar nedeniyle aklen ve şer' en itlaflarında bir sakınca olmadığından bahisle, her hane ya bizzat vurup ya da vurulmuşunu satın alıp bir kargayı hükümet memurlarına teslim etmekle mükellef tutuluyordu. Kararın mantıklı ve başka yerlerde de uygulandığını göstermek için birkaç yıl önce Sırbistan'da da benzer bir uygulamaya gidildiği ifade edilerek, kırlarda tüfekle avlanması mümkünse de yerleşim yerlerinde yumurtaların ve yavruların ortadan kaldırılması isteniyordu. *Tuna*'nın 233.numarasında ilan edilen yukarıdaki duyurudan on gün sonra gazete Tırnovili bir Bulgar papazın bu karara itiraz ettiğini duyurmuştu. Yaradan'ın dünyada hiçbir hayvanı ve eşyayı "abes" yaratmadığını, bu çerçevede elbette itlafi istenen kargaların da bir faydası ve yaratılmasının bir hikmeti olduğunu dile getiren Papaz Dimitri, kargaların ağaçların kurumasına yol açan bir kurdu yediği için zararlı değil faydalı olduğunu, dolayısıyla da itlafının caiz olmadığını iddia ediyordu. Gazetenin Dimitri'nin mektubundan mealen aktardığı bu satırlara, tüm yaratılmışların bir sebebe bağlı olarak yaratıldığı düşüncesinin tasdik edildiği ancak eşyanın tabiatı gereği yaratılmışların kimisinin hayır kimisinin şerr için yaratıldığını, aklın ve şer'in emrinin zarardan uzaklaşmak ve hayırdan faydalanmak olduğunu ve dolayısıyla karganın verdiği zararlar dikkate alınınca telef edilmesinin daha hayırlı olacağı dile getiriliyordu.²⁰³

Sonuç

Resmi yayıncılık çerçevesinde Osmanlı taşra basınının öncüsü kabul edilebilecek olan *Tuna* gazetesi, yeniden yapılanmaya taşrayı da dâhil etme ve Batı'yı model alan kalkınma çabalarında matbaayı etkin olarak kullanma sürecinin bir ürünü olarak yayımlanmıştır. Midhat Paşa'nın Tuna Vilayeti valisi olduğu dönemde Türkçe ve Bulgarca olarak 1865 Mart'ında çıkmaya başlayan *Tuna/Dunav*, ilk yıl her hafta Çarşamba günleri, ikinci yıldan itibaren ise haftada iki defa -Pazar günleri de- okurlarıyla buluşmuştur. Devlet görevlilerinin zorla abone yapıldığına dair iddialar bir yana bırakılırsa, ilk yılda 1555 abone ile İstanbul'daki belli başlı süreli yayınları bile gölgede bırakan bir tiraja ulaştığı gözlenir. Midhat Paşa'nın matbaa ve

²⁰² *Tuna*, 2 Cumade'l-ula 1284, numero 202.

²⁰³ *Tuna*, 22 Şaban 1284, numero 233; *Tuna*, 3 Ramazan 1284, numero 236.

gazeteye olan ilgisinin abone sayısını arttırma ihtimali olmakla birlikte, - Bulgar yazar ve entelektüellerinin de katkısı ile- gazetenin nitelikli ve başarılı bir yayıncılık yapması abone kayıplarını önlediği ve okunurluğunu arttırdığını kabul etmek gerekir.

37 cm X 26 cm boyutunda ve üç sütun olarak yayın hayatına başlayan gazete, dokuzuncu sayısından sonra dört sütun ve 54 cm X 36 cm'lik boyutuyla daha fazla bilgi ve haber aktarma imkânına sahip olur. Haber ve bilgilerini *Mevadd-ı Husûsiye*, *Mevadd-ı Umûmiye* ve *Havâdis-i Hâriciye* başlıkları altında okuyucuya duyurmuş; *İlanât* adını taşıyan dördüncü başlık altında ise resmi ve gayr-i resmi ilan, reklam ve tanıtımlara yer vermiştir. *Mevadd-ı Husûsiye* vilayetle ilgili her türlü haberin verildiği üst başlıktır, ancak daha çok yeni vilayet uygulamaları çerçevesinde merkezin tasavvurları ve valinin faaliyetlerini halka duyurmak için çaba harcadığına tanık olunur. *Mevadd-ı Umûmiye* başlığı, vilayet dışında kalan İmparatorluktaki diğer yerleşim birimlerine ait haberlere ve akla gelebilecek her konuda bilgi aktarma işlevine hasredilmiştir. *Havâdis-i Hâriciye* enerjisini Osmanlıya doğrudan etkisi olabilecek Rusya, Kıta Avrupası ve İngiltere'ye yönlendirmiş durumdadır. *İlanât* ise, resmi duyurular ile özel sektörün ticari ilanlarını içerecek şekilde düzenlenmiştir.

Yeni vilayet nizamının uygulanmaya başlandığı 1864 Kasım'ından bir iki ay sonra faaliyete geçirilen matbaa, gazete dışında da basım yayın faaliyetleri yürütmüş, özellikle Bulgarca yayınlar yapmaya özel bir önem vermiştir. Bulgar ulusalcılığı ve Rusya'nın bölgedeki siyasi faaliyetlerini minimize etmek için büyük gayret gösteren matbaa ve gazete, yine bu cenahtan gelen birçok kalem kavgası ile uğraşmak durumunda kalmıştır.

Birçok liberal ve demokratik anlayışla okuyucuyu tanıştırmak için bilinçli bir çaba sarf eden gazetenin, Avrupa'yı çağdaş hale getiren bilim, eğitim, deneysel bilgi ve sanayileşme gibi konulara da ilgisiz kalmadığı gözlenir. Bu niteliğinin Midhat Paşa kadar, onun merkezdeki destekçileri, vilayetteki çalışma ekibi ve matbaa emektarlarıyla doğrudan ilgili olduğunu kabul etmek gerekir. Öte yandan gazetenin oldukça sade bir üslup benimsemesi, Türkçenin gelişmesine ve yaygınlaşmasına önemli katkıda bulunduğunu söylemek mümkündür. Yine 1877 Haziran'ına kadar yayınıni sürdüren Tuna gazetesi, sadece Müslüman Türk okuyucu açısından değil, özellikle Bulgar okuyucu ve yazarları açısından da benzer bir fonksiyon icra etmiştir.

Tuna'yı takiben birçok vilayette yayımlanan gazetelerin -dönem dönem yukarıda çizilen çerçeveyi daraltan yayın anlayışı benimsemelerine karşın- genel itibariyle Osmanlı taşra basın-yayın ve kültür hayatının önemli unsurları olarak kayda değer bir misyon üstlendiklerini söyleme imkanı vardır.

KAYNAKÇA**1- Arşiv Vesikaları**

BOA.İ.DH., Dosya No: 535, Gömlek No: 37115.

BOA.MVL., Dosya No: 1071, Gömlek No: 49.

BOA.MVL., Dosya No: 1072, Gömlek No: 27.

BOA.A.MKT., MHM. Dosya No: 329, Gömlek No: 9.

BOA.MVL., Dosya No: 1072, Gömlek No: 10.

BOA.MVL., Dosya No: 1071, Gömlek No: 54.

BOA.C.MF., Dosya No: 79, Gömlek No: 3942.

2- Süreli Yayınlar

Tuna Vilayeti Gazetesi *Tuna*'nın 10 Şevval 1281-16 Şevval 1281, numero 1 ila 20 Muharrem 1285, numero 272 arasındaki sayılarının tamamına yakını görülmüştür.

Ruznâme-i Ceride-i Havâdis, 3 Rebiü'l-evvel 1283, numero 446.

Salnâme-i Vilâyet-i Tuna, Defa 1, Sene 1285, Tuna Vilâyeti Matbaası, Rusçuk 1285.

3- Kitap, Makale ve Tezler

Ahmed Midhat, *Menfa, Sürgün Hatıraları*, Yayına Hazırlayan: Handan İnci, Arma Yayınları, İstanbul 2002.

Bakircieva, Teodora, *Na kraçka pred vremeto: Dirjavnikit reformator Midhat Paşa, (1822-1884)*, Ruse 2009.

Çadircı, Musa, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Eyalet ve Sancaklarda Meclislerin Oluşturulması(1840-1864), *Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi*, İmge Kitabevi, Ankara 2007, ss.259-285.

Çelik, Mehmet, *Balkanlar'da Tanzimat: Midhat Paşa'nın Tuna Vilayeti Valiliği 1864-1868*, İstanbul 2010.

Decei, Aurel, "Boğdan", *İslâm Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1978.

Duman, Hasan, *Osmanlı Salnameleri ve Nevsalleri Bibliyografyası ve Toplu Kataloğu*, Ankara 1999.

İnalcık, Halil, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1943.

İskit, Server R., *Türkiye'de Matbuat Rejimleri*, İstanbul 1939.

İsmail Kemal Bey'in Hatıratı, (Editör: Sommerville Story, Çevirenler: Adnan İslamoğulları-Rubin Hoxha) Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2009.

- Eren, İsmail, “Tuna Vilayeti Matbaası ve Neşriyatı (1864-1877)”, *Türk Kültürü*, Sayı 29(Mart 1965).
- Güneş, Mehmet, “Osmanlı Köy ve Mahalle İdarelerinde Yeni Bir Dönem: İhtiyar Meclislerinin Teşekkülü”, *History Studies*, Volume 6 Issue 3(April 2014).
- Karaer, Nihat, *Paris, Londra, Viyana; Abdülaziz'in Avrupa Seyahati*, Phoenix, Ankara 2003.
- Kılıç, Selda, “1864 Vilâyet Nizamnamesinin Tuna Vilâyetinde Uygulanması ve Mithat Paşa”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 24, Sayı 37(2005).
- Kocabaşoğlu, Uygur, “Tuna Vilayeti Gazetesi”, *OTAM*, sayı 2(Ocak 1991).
- Kocabaşoğlu, Uygur- Birinci, Ali, “Osmanlı Vilâyet Gazete ve Matbaaları Üzerine Gözlemler”, *Kebikeç*, Sayı 2(1995).
- Koç, Bekir, Midhat Paşa (1822-1884), *Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2002.
- Koç Bekir, “Midhat Paşa'nın Niş ve Tuna Vilayetlerindeki Yenilikçi Valiliği”, *Kebikeç, İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırma Dergisi*, sayı 18(2004).
- Koç, Bekir, “Osmanlı İslahhanelerinin İşlevlerine İlişkin Bazı Görüşler”, Gaziantep Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 6, Sayı:2(2007).
- Koç, Bekir, “Ankara Vilâyeti Salnâmelerine Göre XIX. Yüzyılın Son Çeyreğinde Ankara”, *Tarihte Ankara Uluslararası Sempozyumu, Bildiriler*, Ankara 2012.
- Koloğlu, Orhan, "Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, 2. Cilt.
- Koyuncu, Aşkın, “Tuna Vilâyeti'nde Nüfus ve Demografi (1864-1877)”, *Turkish Studies*, Volume 9/4(Spring 2014).
- Ortaylı, İlber, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2011.
- Sabev, Orlin, *İbrahim Müteferrika ya da İlk Osmanlı Matbaa Serüveni*, İstanbul 2006.
- Selimoğlu, İsmail, Osmanlı Devleti'nde Tuna Vilayeti (1864-1878), *Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1995.
- Seyitdanlıoğlu, Mehmet, *Tanzimat Döneminde Modern Belediyeciliğin Doğuşu, Yerel Yönetim Metinleri*, İstanbul 2010.
- Şentürk, M. Hüdayi, *Osmanlı Devleti'nde Bulgar Meselesi (1850-1875)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1992.
- Yazıcı, Nesimi, “Vakayı-i Mısıriye Üzerine Birkaç Söz”, *OTAM*, sayı 2(1991) .